
Vida Deželak-Barič

Razvoj komunistične partije Slovenije na Štajerskem v letih 1941–1943 s stališča njene organiziranosti

---

Stanje partijske organizacije ob okupaciji ter uspehi okupatorja v njenem razkrivanju in razbijanju v letu 1941

Štajerska je imela pred in ob začetku druge svetovne vojne med vsemi slovenskimi pokrajinami številčno najmočnejšo partijsko organizacijo in je bila edina pokrajina, ki je imela že pred vojno pokrajinsko partijsko vodstvo,¹ katero je združevalo in vodilo okrožne partijske komiteje. Partija je bila najštevilnejša v industrijskih centrih (Maribor, Celje, Zasavski revirji, Savinjska in Šaleška dolina) in je postopoma prodirala tudi na podeželje, vendar je bilo tu opaziti posledice pomanjkljivega dela v zadnjih letih pred vojno, predvsem v Slovenskih goricah, Prlekiji in na Kozjanskem.

V začetku 1941 se je Partija na Štajerskem organizacijsko delila na mariborsko, ptujsko, celjsko, brežiško in trboveljsko okrožje. V večjih središčih, kjer je bila partijska organizacija najštevilnejša, so bila okrožja razdeljena na rajone, oziroma so imela mestne komiteje KPS. Zaradi lažje povezave s centralnim komitejem KPS je organizacije vodil pokrajinski komite KPS za Štajersko, ki je povezoval poleg organizacij na Štajerskem tudi organizacije v Prekmurju in na Koroškem.

Pokrajinski komite KPS za Štajersko je začel delovati spomladi 1940 v Mariboru in ga je vodil Miloš Zidanšek. Aprila 1941 je centralni komite KPS postavil novo pokrajinsko partijsko vodstvo s sekretarjem Slavkom Šlandrom.² Člana pokrajinskega komiteja KPS sta bila Miloš Zidanšek in Leon Novak,

---

¹ Pokrajinsko partijsko vodstvo se je imenovalo oblastni komite KPS za Maribor oziroma za severno Slovenijo, katerega so poleg sekretarja Miloša Zidanška sestavljali verjetno še Branko Babič, Leon Novak in Maks Gašperič. Glej Izvori za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Peta zemaljska konferencija KPJ (19–23. oktobar 1940), tom I., knjiga 10, Beograd 1980, str. 434 in Bogdan Žolnir, Naši aktivisti OF, Koroški fužinar, 25. 11. 1977, št. 4.

² To naj bi se zgodilo na seji centralnega komiteja KPS 'an pred ustanovitvijo Protiimperialistične fronte. Podatek France Filipič.

od konca junija 1941 pa še Blaž Röck. Do julija 1941 se je pokrajinski komite KPS večinoma zadrževal na celjskem območju, nato pa na mariborskem. Slavko Šlander, ki je bil od maja 1941 tudi član centralnega komiteja KPS, je bil sekretar pokrajinskega komiteja KPS do aretacije 7. avgusta 1941, ko ga je nasledil Leon Novak, tedaj že kandidat za člana centralnega komiteja KPS. Tudi Leon Novak ni dolgo opravljal te dolžnosti, saj je bil aretiran že 19. septembra istega leta. Nato je do 30. oktobra 1941 vršil dolžnost sekretarja prejšnji blagajnik pokrajinskega komiteja KPS Blaž Röck, ko je bil tudi on aretiran. Za krajši čas je nato opravljal sekretarske posle Miloš Zidanšek, ki pa je bil decembra odpoklican s Štajerske in je bilo zaradi gestapovkih vdorov v partijske organizacije postavljeno novo vodstvo.³

Odprto ostaja vprašanje, kdo vse je še bil član pokrajinskega komiteja KPS v letu 1941. Medtem ko se v večini pričevanj aktivistov navajajo kot člani oziroma sekretarji pokrajinskega komiteja KPS Slavko Šlander-Aleš, Leon Novak-Felix, Blaž Röck-Biba in Miloš Zidanšek-Vencelj, nekateri navajajo kot člane pokrajinskega komiteja KPS tudi inž. Jožeta Hermanka, inž. Rada Iršiča, Slavo Klavoro, Toneta Žnidariča in še druge.⁴ Iršič naj bi bil pred smrtjo tudi sekretar pokrajinskega komiteja KPS, še pred tem pa kot član tega organa odgovoren za agitprop.⁵ Ker so vsi najvidnejši organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem padli že leta 1941 in 1942, verjetno ne bo mogoče nikoli dokončno razčistiti sestava pokrajinskega komiteja KPS v letu 1941.⁶

Sredi decembra na Štajerskem ni bilo več pokrajinskega komiteja KPS. V tem času je sekretar centralnega komiteja KPS poročal centralnemu komiteju KPJ, da je na Štajerskem ostal še samo en član pokrajinskega komiteja, Miloš Zidanšek, ki pa so ga odstavili ter postavili nov dvočlanski komite, ki sta ga sestavljala Sergej Kraigher in Tone Žnidarič.⁷

Če sledimo stanju partijske organizacije ob okupaciji po okrožjih, ugotovimo, da je bila številčno najmočnejša v Zasavskih revirjih. Rudarski re-

³ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 48; France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1979, str. 50—52; Obvestilo o smrti Miloša Zidanška, Slovenski poročevalec, 14. februar 1942, št. 7.

⁴ Muzej narodne osvoboditve Maribor (MNOM), Življenjepis o Slavi Klavori; Milica Ostrovska, Podoba Jožeta Hermanka, Borec 1971, št. 10, str. 641—646; Alojzij Ribič, Okrog trboveljskih revirjev, Spomini na partizanska leta, knjiga 3, Ljubljana 1949, str. 7 (o Tonetu Žnidariču); France Filipič, Pohorski bataljon, str. 52.

⁵ ZA CK ZKS, mapa narodnih herojev — Štefka Štibler, Kdo so bili naši revolucionarji in prvoborci za pravice človeštva.

⁶ France Filipič navaja v knjigi Pohorski bataljon (str. 60 in 61) Jožeta Hermanka in Rada Iršiča kot člana pokrajinskega komiteja KPS. Filipič tudi navaja (str. 30, 62, 63), da je postal konec septembra ali začetek oktobra član še Tone Žnidarič, ki je postal odgovoren za vojaške zadeve, vendar je že pred Zidanškom odšel v Ljubljano. V Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1978, str. 115, najdemo podatek, da je bil član pokrajinskega komiteja KPS tudi Franjo Vrunč.

Slava Klavora po vsej verjetnosti ni bila članica pokrajinskega komiteja KPS, ker pa je z njim najtesneje sodelovala, saj je opravljala kurirske posle, jo nekateri smatrajo za članico.

⁷ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 103.

virji so v letih 1937 do 1941 predstavljali tisto središče delavskega razreda na Slovenskem, kjer sta se v konkretnih akcijah rudarjev in delavcev odražali politika in aktivnost KPS po kongresu na Čebinah. Partija se je do začetka vojne številčno zelo okrepila in narasla na število 160. V Trbovljah je bilo 81, v Zagorju 46 in v Hrastniku 33 komunistov. Poleg tega je v revirjih delovalo čez 110 skojevcev in mnogo simpatizerjev Partije. Partijsko organizacijo je vodil okrožni komite KPS, v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku pa so delovali mestni komiteji KPS.⁸ V Trbovljah je bilo 10 celic, v Zagorju 5 in v Hrastniku 5, 2 celici v Trbovljah pa sta bili v fazi ustanavljanja. V Trbovljah je obstajalo 5 celic v različnih rudniških obratih, poleg njih pa še celica obrtnikov in intelektualcev, ki se je delila v dve grupi, celica gradbincev, mestna celica, ženska celica in še celica v cementnem kamnolomu. V Hrastniku so delovale rudniška, steklarska, kemična, železničarska in terenska celica. V Zagorju sta imela po eno celico obrata Kotredež in Kisovec, lastno celico so imeli gradbinci in obstajali sta še terenski celici v samem Zagorju in Sela-Kotredež.⁹

Revirsko okrožje je torej obsegalo pomembne industrijske centre Trbovlje, Zagorje in Hrastnik, na vzhodu in jugu so ga omejevali kraji Huda jama z Rečico, Zidani most, Radeče, Podkum, Polšnik, Dole pri Litiji, na vzhodu Vače in Trojane, na severu pa je segalo do Čemšeniške planine, vrhov Mrzlice, Kala in Gozdnika. Kraji Laško z Rečico so bili sprva povezani s seljskim okrožjem, v drugi polovici leta 1941 pa so bili priključeni revirskemu okrožju.¹⁰

Okrožni komite KPS je ob začetku okupacije verjetno vodil član centralnega komiteja KPS Franc Salamon, ki pa je bil že konec aprila 1941 izseljen v Srbijo in ga je za kratek čas zamenjal Franc Kralj.¹¹ Maja je mesto sekretarja prevzel Sergej Kraigher, ki je bil v revirjih več let inštruktor centralnega komiteja KPS. Člani okrožnega komiteja KPS so bili Lojze Hohkraut, Pavel Baloh, Polde Knez, Fric Keršič, Ivan Pečnik, Franc Kralj iz Trbovelj, Franc Farčnik, Jože Marn, Ciril Groznik, Feliks Pečar iz Zagorja ter Helena Borovšak in Ivan Ranzinger iz Hrastnika. Mestni komite KPS za Trbovlje je vodil Ivan Pečnik, za Zagorje Franc Farčnik, za Hrastnik Franc Mlakar.¹²

⁸ Lojze Požun, Trbovlje v NOB 1941—1942, Trbovlje 1986, str. 111—118; Revirji v boju za socializem, Ljubljana 1977, str. 97; Franc Kralj, Komunistična partija v Trbovljah 1936—1941, rokopis pri Francu Kralju (Kralj tudi navaja, da je bilo v Trbovljah v tem času še 33 kandidatov Partije); MNOM, Predvojno komunistično članstvo v revirjih (po spominih in izjavah preživelih); ZA CK ZKS, fasc. 39, Seznam članov KPS za Trbovlje, Hrastnik in Zagorje.

⁹ Franc Kralj, ustni vir; MNOM, Predvojno komunistično članstvo v revirjih.

¹⁰ Revirji v boju za socializem, str. 116.

¹¹ Pavel Baloh, Po poteh revolucije, Ljubljana 1966, str. 41; Sergej Kraigher, ustni vir; Franc Kralj pa izjavlja (ustni vir), da je on vršil funkcijo okrožnega sekretarja od novembra 1940 do maja 1941. Po njem povzema podatek tudi Lojze Požun, Trbovlje v NOB 1941—1942, Trbovlje 1986, str. 111.

¹² Lojze Požun, Revirska četa leta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961, št. 1—2, str. 103, 104; Revirji v boju za socializem, str. 119. Franc Kralj izraža pomisleke, da je obstajal okrožni komite KPS v tako obsežni sestavi in opozarja, da morda ni prave ločitve med člani okrožnega komiteja KPS in vidnejšim partijskim aktivom (ustni vir). Če drži, da so vsi zgoraj navedeni res člani okrožnega komiteja KPS, potem je bil revirski okrožni komite najštevilnejši okrožni partijski forum v Sloveniji ob začetku okupacije.

Aretacije v aprilu in maju so delno prizadele tudi partijsko organizacijo, tako da se je začelo število njenih članov postopoma zmanjševati. Med aretiranimi komunisti sta bila vidna partijska delavca Franc Salamon in Lidija Šentjurc. Zmanjševanje števila članov je bilo posledica aretacij in odhoda nekaterih komunistov v druge kraje, predvsem v Ljubljansko pokrajino. Močno pa so prizadele hrastniško partijsko organizacijo julijske aretacije zaradi premajhne konspirativnosti. Med drugim je bil aretirani Ivan Ranzinger.¹³

Iz blagajniškega dnevnika pokrajinskega komiteja KPS je razvidno, da je bilo v Trbovljah maja 8 celic s 36 člani, v Zagorju 5 celic s 23 člani in v Hrastniku junija 15 članov v 3 celicah, vendar vsi člani niso plačali članarine, zato je bilo njihovo število dejansko nekoliko večje. Pred 1. avgustom naj bi bilo v revirjih le še 60 komunistov.¹⁴

Rudarski revirji so že na začetku upora postali eno najmočnejših žarišč narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem. Iz njih je izšla vrsta komunistov, ki so že leta 1941 odšli na politično delo na druga območja. Franc Farčnik je odšel v Šaleško in Mislinjsko dolino, Jože Marn v ptujsko, Ivan Pečnik v celjsko, Tončka Čeč v celjsko oziroma kozjansko okrožje, kamor je spomladi 1942 prišel tudi Pavel Baloh, Lojze Hohkraut na litijsko območje itd. Večina teh aktivistov je že leta 1941 in 1942 padla. Z odhodom komunistov v druge kraje in z nastankom Revirske čete se je v poletju 1941 število komunistov na terenu zelo zmanjšalo.

Zmanjšani je bil tudi okrožni komite KPS, katerega je do decembra 1941 vodil Sergej Kraigher, ko je bil imenovan za sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Lojze Hohkraut je postal politični komisar Revirske čete, Ciril Groznik njen komandir, v četo pa so odšli tudi Franc Kralj, Fric Keršič, Pavel Baloh ter za nekaj časa Ivan Pečnik in Jože Marn, dokler nista odšla na že prej omenjeni območji. Večina članov komiteja je torej odšla v partizane.¹⁵ Mestni komite KPS Trbovlje je vodil od konca julija do novembra Ivan Brglez, Franca Farčnika je po njegovem odhodu iz Zagorja nasledil za kratek čas Polde Grahek, njega v avgustu Feliks Pečar, ki je bil konec septembra izseljen in je bil za sekretarja postavljen Drago Žerko, pozimi 1941—1942 pa je postal sekretar Polde Knez. V Hrastniku je po aretaciji Franca Mlakarja julija 1941 vodil mestni komite Gvido Pavlič.¹⁶

Največji gestapovski vdor v letu 1941 je v Trbovljah in okolici povzročil sekretar trboveljskega mestnega komiteja Ivan Brglez, ki je bil aretirani v novembrski izdaji v Celju. Izdal je veliko sodelavcev, med drugim tudi mestni komite KPS in omogočil, da je gestapo poslal v trboveljsko partijsko organizacijo Sonjo Omanovo kot provokatorja.¹⁷

Močna partijska organizacija je ob začetku vojne delovala tudi v mariborskem okrožju, katero je vodil Miloš Zidanšek. Za enkrat še nimamo točnih po-

¹³ Revirji v boju za socializem, str. 118.

¹⁴ ZA CK ZKS, dok. št. 11819.

¹⁵ Pavel Baloh, Po poteh revolucije, str. 79.

¹⁶ Revirji v boju za socializem, str. 119; Lojze Požun, Revirska četa leta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, str. 104.

¹⁷ MNOM, Alojz Ribič, Moji spomini na leto 1941.

datkov o številčnem stanju članov KPS aprila 1941, vendar se je njihovo število gotovo gibalo okoli 140.¹⁸

Aprila 1941 je postal sekretar okrožnega komiteja KPS Maribor Verner Breznik, ki je bil prej sekretar rajonskega komiteja KPS Maribor — desni breg. To nalogo je Breznik opravljal do 1. julija 1941, ko je bil na seji okrožnega komiteja razrešen funkcije sekretarja zaradi predvidenega odhoda v partizane in ga je zamenjal dotedanji sekretar okrožnega komiteja SKOJ Maribor Alojz Zorko. Ko je bil Zorko 27. septembra 1941 aretiran, je prevzel njegovo funkcijo ing. Rado Iršič in jo je opravljal do smrti 12. decembra 1941, ko je bil zaradi izdaje ustreljen. Poleg Breznika, Zorka in Iršiča so bili v prvih mesecih okupacije člani okrožnega komiteja še Vili Šlander, Martin Greif, ing. Jože Hermanko, Bojan Ilich, Alojz Rozman in Vlado Vidav. Martin Greif in Vili Šlander sta odšla že s prvimi partizani julija na Pohorje, julija je odšel iz okrožnega komiteja Jože Hermanko, ki je postal sekretar za Ljudsko pomoč, avgusta je izstopil še Alojz Rozman, tako da so bili septembra 1941 v okrožnem komiteju le še Alojz Zorko, Rado Iršič in Vlado Vidav.¹⁹

Maribor se je delil na rajon levi breg in rajon desni breg. Sekretar rajona levi breg je bil najprej Vili Šlander, ki ga je po odhodu v partizane zamenjal verjetno Jože Hermanko, sekretar rajona desni breg pa je bil Martin Greif, na kar ga je po odhodu med pohorske partizane nasledil verjetno Alojz Rozman.

Partijska organizacija v Mariboru je delovala pod izjemno težkimi pogoji, saj je bil Maribor sedež uprave za okupacijsko območje Spodnje Štajerske. Poleg tega so Nemci predstavljali že pred vojno četrtino prebivalstva v Mariboru, po okupaciji pa se je to razmerje še poslabšalo, ko so se doselili novi Nemci, medtem ko je 10 % Slovencev bilo izgnanih ali pa je pred okupatorjem zbežalo. Pojav nemčurjev je to stanje še poslabšalo. Tega neugodnega razmerja ni moglo spremeniti niti dejstvo, da so v Mariboru delovali številni, preizkušeni in požrtvovalni komunisti ter da so se tu veliko zadrževali člani pokrajinskega komiteja KPS, saj je bil Maribor nekaj časa tudi sedež tega foruma.²⁰

¹⁸ Milica Ostrovška navaja v knjigi Kljub vsemu odpor (knjiga 1, Maribor 1981, str. 316), da je bilo tik pred vojno v Mariboru 70 članov KPS, vendar je že iz gradiva, ki ga je avtorica zbrala, vidno, da jih je bilo okoli 120. Pri tem pa niso upoštevani vsi komunisti iz partijskih celic, ki so delovale v Slovenski Bistrici, Framu, Hočah, Rušah, Ribnici na Pohorju in Selnici ob Dravi; ZA ZKS, fasc. 38: Martin Greif, Delo in organizacija Komunistične partije Slovenije v Mariboru ob priliki okupacije 1941; Zapiski Maksa Gašperiča; Boris Čizmek, Življenjepis; Mirko Lorger, Spomini; Slava Stanković, Moji spominski podatki k predvojnemu naprednemu in medvojnemu NOG v Mariboru; MNOM hrani številna pričevanja, katera je že upoštevala Milica Ostrovška, zato jih posebej ne navajam.

¹⁹ Marjan Znidarič, Priprave na vstajo v Mariboru leta 1941, Borec 1977, št. 1, str. 5—6; Zdenka Rogl, Marjan Znidarič, Maribor 1941—1945, Maribor 1975, str. 12; Martin Greif navaja (Delo in organizacija Komunistične partije Slovenije v Mariboru ob priliki okupacije 1941), da je bil član okrožnega komiteja tudi Boris Čizmek, sam Čizmek pa (življenjepis), da je bil član mestnega Komiteja KPS Maribor. Vprašanje je, če tu ne prihaja do zamenjave s sestavo vojno-revolucionarnega komiteja. Tudi obstoj mestnega komiteja KPS Maribor je vprašljivo, saj se v glavnem navajajo isti ljudje kot za okrožni komitej KPS Maribor. Po nekaterih podatkih naj bi bil član okrožnega komiteja v poletnih mesecih tudi Zvonko Sagadin (Zvonko Sagadin, Življenjepis, ZA CK ZKS, fasc. 38).

²⁰ Lojze Penič, Aktivisti OF mariborskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 442.

Za rekonstrukcijo partijskih organizacij v Mariboru in ob pohorskih krajih leta 1941 sta ohranjena izredno pomembna dokumenta. To je blagajniški dnevnik pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo in zapisnik zaslišanja takratnega okrožnega sekretarja Alojza Zorka na gestapu v Mariboru.²¹

V blagajniškem dnevniku razberemo iz seznama plačane članarine in prispevkov za partijski sklad za mesec junij 1941, da je v Mariboru takrat delovalo 13 partijskih celic, ki so vključevale 50 članov, medtem ko 7 komunistov ni bilo organiziranih v celicah. V rajonu Maribor — desni breg je bilo 5 celic, ki so vključevale 23 komunistov, rajon Maribor levi breg pa je v 8 celicah vključeval 27 komunistov. Medtem ko so celice v rajonu Maribor — levi breg bile organizirane izključno po poklicni strukturi članstva (čevljarji, nameščenci, živilci, tekstilci, brivci, partijski tehniki, kovinarji in krojači), so v rajonu Maribor — desni breg bile celice organizirane tudi po teritorialnem principu (Pobrežje, dve celici na Teznem, poleg teh pa še celica stavbincev in najmočnejša partijska celica v Mariboru v železniških delavnicah). Okrožni komite KPS je v tem času še povezoval partijske celice v Slovenski Bistrici, Hočah, Rušah in Ribnici na Pohorju s skupno 25 člani. Na celotnem območju tedanjega okrožnega komiteja Maribor je torej delovalo junija 1941 82 članov, kar je precej manj kot pred vojno.

Vprašanje pa je, če so v tem seznamu upoštevani vsi komunisti, saj se npr. partijski celici v Framu in Selnici ob Dravi sploh ne omenjata, verjetno pa sta v letu 1941 obstajali tudi celici šoferjev in natakarjev v Mariboru.²²

Precej spremenjeno podobo partijskega članstva daje zaradi odhoda komunistov v partizane ter zaradi aretacij obračun partijske članarine iz sredine avgusta 1941. Takrat je bilo v mariborskem okrožju le še 14 celic z 61 člani.

Na podlagi zapisnika o zaslišanju Alojza Zorka lahko rekonstruiramo tudi strukturo posameznih partijskih celic v mariborskem okrožju. Zorko je opisal partijsko organizacijo, kakršna je bila v času odhoda prvih komunistov v partizane na Pohorju in ne navaja komunistov, ki so odšli julija v partizane. Po njegovih izpovedih je bilo takrat v mariborskem okrožju 18 celic s 70 člani, od katerih jih je 49 delovalo na ožjem mestnem območju Maribora.²³

Že avgusta 1941 je dobro zastavljeno uporniško gibanje doživelo hude udarce, katerih posledice ni čutilo narodnoosvobodilno gibanje samo na mariborskem območju ampak na celotnem Štajerskem. 7. avgusta je padla najpomembnejša postojanka pri Čepičevih. Takrat so bili med drugimi aretirani sekretar pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Slavko Šlander, sekretarka okrožnega komiteja SKOJ Maribor Slava Klavora ter Bojan Ilich. Prva sta bila že 24. avgusta 1941 ustreljena kot talca. 27. septembra je bil aretirani se-

²¹ Zapisnik je datiran s 6. januarjem 1942 in ga hrani arhiv Republiškega sekretariata za notranje zadeve v Ljubljani.

²² Lojze Penič, Pregled razvoja partizanskih političnih organizacij v mariborskem okrožju v letih 1941—1945, Borec 1973, št. 4, str. 204; Zdenka Rogl, Fram in okolica v narodnoosvobodilnem boju, Fram 1975, str. 5; Po navedbah Franca Filipiča v knjigi Pohorski bataljon, str. 49, komunisti v Rušah niso bili organizirani v eni celici, temveč v dveh. Enako navaja Rudi Piščanec v spominskem zapisu Nekaj iz zgodovine KP celice v Rušah (ZA CK ZKS, fasc. 38); France Filipič, Obdobje NOB 1941—1945 v Rušah in njihovem zaledju, Ruška kronika, Maribor 1985.

²³ Podrobneje o tem glej Marjan Žnidarič, Priprave na vstajo v Mariboru leta 1941, Borec 1977, št. 1, str. 7.

kreter okrožnega komiteja KPS Maribor Alojz Zorko, ki je v zaporu klonil in pričel sodelovati z okupatorjem. Njegove izdaje so imele za širše mariborsko območje usodne posledice, saj je izdal celotno organizacijo KPS in OF. Mnogi sodelavci osvobodilnega gibanja in velika večina članov KPS je bila v jesenskih mesecih aretirana ter ustreljena ali odgnana v koncentracijska taborišča. Od članov okrožnega komiteja KPS Maribor je bil 23. septembra 1941 ustreljen Bojan Ilich, 10. oktobra Alojz Rozman, 30. oktobra ing. Jože Hermanko in 15. novembra 1941 Vlado Vidav. Od organizatorjev in voditeljev vstaje sta bila na svobodi le še Miloš Zidanšek in ing. Rado Iršič, toda slednji je padel že 12. decembra, Zidanšek pa je isti mesec odšel iz Maribora v Ljubljano.²⁴

Po teritoriju najobsežnejše okrožje ob okupaciji je bilo celjsko okrožje, ki je obsegalo širšo okolico Celja ter Savinjsko dolino. Meja s sosednjimi okrožji je potekala približno po črti Celje—Laško, nato severovzhodno v planinskih grebenih preko Šmohorja, Mrzlice in Vrh na Trojanah, Motnik, Gornji Grad vse do jugoslovanske-avstrijske meje, nato proti vzhodu v smeri ob jugozahodnih obronkih Pohorja do Slovenskih Konjic in od tod v južno smer do Sotle, tako da je okrožje zajemalo tudi del Kozjanskega.

Okrožni komite KPS Celje je vodil Franjo Vrunč, člani pa so bili Franc Lapajne, Jože Letonja, Julijana Cilenšek, Rudi Koren in Olga Vrabič. Sestavljen je bil iz delegatov mestnih komitejev KPS, ki so ob začetku vojne delovali na območju celjskega okrožja. Mestni komite KPS Celje je vodil Tone Grčar, mestni komite KPS Zabukovica Julijana Cilenšek, mestni komite KPS Prebold verjetno Franc Hribar, mestni komite KPS Šoštanj pa Olga Vrabič. Mestni komiteji KPS so prenehali delovati najkasneje ob začetku priprav na oboroženo vstajo.

Ker je bilo v razmerah okupacije na tako obsežnem območju težko zagotoviti neposreden stik vodilnega partijskega kadra s terenom, je še v aprilu 1941 prišlo do organizacijske spremembe. Okrožje je bilo razdeljeno na okrožje Celje in okrožje Savinjska dolina. Sekretar novega okrožnega komiteja KPS Celje je bil še naprej Franjo Vrunč, člani pa so postali Peter Stante, Tone Grčar in Milan Boršič. S to delitvijo je celjsko okrožje postalo za polovico manjše, zaradi težkih razmer pa se je v nadaljnjem razvoju še zmanjševalo. V drugi polovici leta 1941 so bili kraji Rečica, Huda jama in Laško priključeni k trboveljskemu okrožju. Tretje zmanjšanje okrožja je sledilo v začetku leta 1942, ko sta bili ustanovljeni novi okrožji Rogaška Slatina in Kozje. Zmanjševanje obsega okrožij je bilo nujno in koristno zaradi težavnega potovanja okrožnih kadrov iz kraja v kraj. Tako so člani okrožnih partijskih vodstev, ki so odgovarjala za manjši teritorij, lažje sami odločali in bili tudi odgovorni za terensko delo.

Aprila 1941 je bilo na območju zmanjšanega celjskega okrožja 7 celic, najmanj 45 članov in 5 kandidatov KPS. Celice so bile v Celju (3), Novi vasi, Šentjurju, Rogaški Slatini in v Kozjem. V maju ali juniju 1941 je bila v Celju ustanovljena še ena celica.²⁵ Nekateri navajajo celico tudi na Ponikvi, vendar je do sedaj tam ugotovljen samo en član KPS.²⁶

²⁴ Lojze Penič, Aktivisti OF mariborskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 444, 445.

²⁵ Večina podatkov o celjskem okrožju je povzetih po elaboratu Franja Fijavža Delo KP in OF na področju OK KPS Celje v dobi od aprila 1941 do maja 1942 (A

Iz blagajniškega dnevnika je razvidno, da je v Celju plačalo članarino junija 17 članov KPS, julija pa 26. Vendar članarina ne daje prave slike partijskega članstva. Po dosedanjih ugotovitvah je bilo v prvih petih mesecih okupacije sprejetih v Partijo okoli 20 novih članov. S prihodom na to območje dodeljenih partijcev je kljub odhodu nekaterih komunistov s celjskega območja Partija narasla na 50—60 članov.

V času priprav na ustanovitev Celjske čete je prišlo do spremembe sestava okrožnega komiteja KPS. Sekretar je postal Tone Grčar-Johan, člani pa Franc Sorčan, Svetozar Čoporda in Mirko Gorenjak. Peti član je bil verjetno Miro Širca kot predstavnik SKOJ. Nerazrešeno ostaja vprašanje, kako dolgo sta bila Franjo Vrunč-Buzdo in Peter Stante-Skala še člana okrožnega komiteja KPS, oziroma če sta bila pred odhodom v Celjsko četo razrešena. Dokončna sprememba se je sigurno izvršila do sredine avgusta, ko je bil Vrunč zajet kot prvi komandir Celjske čete, Stante pa je bil težje ranjen. Okrožni komite KPS je v novi sestavi deloval do začetka 1942 z izjemo Širce, ki je že prej padel.

Septembrski in oktobrski vdor gestapa je zadal narodnoosvobodilnemu gibanju na celjskem območju težke izgube, vendar partijske organizacije ni uspel razbiti v tolikšni meri, kot v nekaterih drugih okrožjih na Štajerskem. To je gestapu uspelo šele leta 1942.²⁷

Ko je zaradi obsežnega celjskega okrožja pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo oziroma Slavko Šlander sklenil aprila 1941 ustanoviti samostojno savinjsko okrožje, je postal sekretar okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino Anton Pečnik, člani pa Franc Lapajne, Ivan Plaskan, kandidat za člana CK KPS Albin Vipotnik, Jože Letonja in Julka Cilensšek. Okrožje se je razprostiralo od Levca pri Celju do Solčave ter Mrzlice, Čemšeniške in Menine planine na jugu, medtem ko meja na severovzhodni strani ni jasna zaradi nejasne organizacijske pripadnosti Šaleške doline v tem času. Partijske celice so bile v Zabukovici (4), Preboldu (4), Libojah (2), Šentrupertu, Šmartnem ob Paki in Žalcu, komunistov pa je bilo okoli 60.

V blagajniškem dnevniku pokrajinskega komiteja KPS je partijska organizacija v Preboldu označena z ilegalnim imenom »manufaktura«, zabukovška pa s »premog«. V štirih celicah v Preboldu je bilo maja 16 članov KPS, v Zabukovici pa v 4 celicah (oziroma v 3 celicah, od katerih se je ena delila v dve skupini) 23. Junija je bilo v Savinjski dolini v 11 celicah 39 komunistov, julija pa 48.²⁸

IZDG); Šentjur skozi borbo v svobodo, Občinski odbor ZB Šentjur pri Celju, 1956, str. 38, 39; A IZDG, Roza Tadina, Zgodovina narodnoosvobodilne vojne Rogaška Slatina in okolica 1941—1942.

²⁶ ZA CK ZKS, fasc. 39 a, Dušan Bole, Spomini; MNOM, Stane Terčak, Partijske celice na celjskem območju v letu 1939/41.

²⁷ Franjo Fijavž, Delo KP in OF na področju OK KPS Celje.

²⁸ Anton Kotnik, Komunistična partija v revolucionarnem delavskem gibanju Savinjska dolina (1920—1941), Celje 1975; Liboje 25-letnica »Svobode«, 1954; 60 let KPJ in SKOJ, izdala Krajevna organizacija Zveze združenj borcev NOV Prebold; Franc Hribar-Savinjšek, Spomini, Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 138, 139; Albin Vipotnik-Strgar, Iz zgodovine KP v Zabukovci, Med Mrzlico in Dobrovljami, str. 49—51; Emil Lajh, Prispevek k zgodovini Griž, Zabukovice in okolice, Griže z Zabukovico, Celje 1981, str. 14—16, 22, 28, 30; Rado Zakonjšek, Velika pre-

Komunisti v Savinjski dolini so po obsežni akciji v noči na 7. julij 1941 množično odšli v ilegalo in pričeli s snovanjem odborov OF in partizanske enote — Savinjske čete. Komandir čete je postal Jože Letonja-Golob-Kmet, politkomisar pa Albin Vipotnik, vendar sta še oba obdržala partijski funkciji v okrožnem komiteju KPS. Med člani okrožnega komiteja KPS je postal prva žrtev okupatorja Ivan Plaskan, ki je odgovarjal za organiziranje oboroženega odpora v okrožju. Zajet je bil avgusta in še isti mesec ustreljen. 14. novembra sta zaradi izdaje pri opravljanju aktivističnega dela padla na Bregu pri Polzeli sekretar okrožnega komiteja KPS Anton Pečnik in član Franc Lapajne. Mesto okrožnega sekretarja je po Pečnikovi smrti prevzel Albin Vipotnik-Strgar.²⁹

Z reorganizacijo velikega celjskega okrožja aprila 1941 je bila poleg Savinjske doline iz tega okrožja izločena tudi Šaleška dolina. Vse do danes je ostalo nerešeno vprašanje politične in organizacijske pripadnosti Šaleške doline po tej spremembi. Medtem ko nekateri komunisti navajajo (npr. Tone Ulrih), da je Šaleška dolina bila po tej preureditvi v okviru savinjskega okrožja, pa v nekaterih dokumentih najdemo podatke, ki dajo slutiti, da je bila samostojna organizacijska enota. Tako blagajniški dnevnik pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo navaja Šaleško dolino ločeno od Savinjske doline in drugih okrožij. Tudi v zapisniku zaslišanja Alojza Zorka je omenjena javka v Mariboru, preko katere je potekala zveza z okrožnim komitejem Šoštanj. V začetku julija 1941 je bil na Graški gori sestanek nekaterih komunistov iz Šaleške in Mislinjske doline, v avgustu pa je centralni komite KPS poslal na politično delo v ti dve dolini Franca Farčnika-Kristuša. Ti podatki pa govore za to, da Šaleška dolina aprila 1941 ni bila vključena v savinjsko okrožje, ampak je postala enako kot Savinjska dolina samostojno okrožje, ki so mu priključili še Mežiško dolino. Tako bi naj bilo leta 1941 zasnovano Šaleško-mislinjsko okrožje.

Pred aprilom 1941 je bilo v Šaleški dolini pet partijskih celic z okoli 35 člani KPS, katerih delo je usmerjal mestni komite KPS Šoštanj s sekretarko Olgo Vrabič. Partijske organizacije so bile v Šoštanju, Velenju in Pesjem. Že aprila so bili vsi člani komiteja aretirani ali pa so se umaknili v Ljubljano z izjemo Franca Skornška. Skornšek je potem prevzel vodstvo vojaškega komiteja, ki je vodil priprave za upor namesto razbitega mestnega komiteja KPS. Po prvih aretacijah in spremembah na začetku okupacije je v Šaleški dolini ostalo do junija še 23 članov KPS, združenih v 6 celicah.³⁰

izkušnja, Ljubljana 1977, str. 28; Franjo Fijavž, Aktivisti OF celjsko-savinjskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 42—44; Stane Terčak, Narodnoosvobodilna vojna na območju Šmartnega ob Paki, Milan Ževart in Stane Terčak, Od vstaje do zmage, Maribor 1966. Medtem ko Emil Lajh in Franjo Fijavž navajata, da je bilo v prvih dneh okupacije v Savinjski dolini 32 članov, Rado Zakonjšek pa 39, je iz spominov predvojnih komunistov (predvsem Albin Vipotnik, Anton Kotnik in Franc Hribar) vidno, da jih je bilo precej več.

²⁹ Rado Zakonjšek, Velika preizkušnja, str. 149; Franjo Fijavž, Aktivisti OF celjsko-savinjskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 46; Albin Vipotnik, ustni vir.

³⁰ Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977, str. 45, 101, 171, 172, 186, 221, 222; ZA CK ZKS, fasc. 39 a, Olga Vrabič, Nekaj podatkov o zgodovini partijske organizacije v Šaleški dolini; ZA CK ZKS, Blagajniški dnevnik pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, dok. št. 11819.

Vprašanje ustanovitve šaleško-mislinjskega okrožja leta 1941 je v veliki meri povezano z vprašanjem funkcije Franca Farčnika-Kristuša (na mislinjskem območju znanega tudi pod imenom Dušica, partizani pa so mu pravili Stari), ker ni jasno ali je bil iz Zasavskih revirjev na ta teren poslan kot inštruktor centralnega komiteja KPS ali tudi kot sekretar šaleško-mislinjskega okrožja.³¹ Okrožje je bilo v bistvu v procesu snovanja in ni predstavljalo neke trdne organizacijske enote. Dokončno formiranje okrožja so preprečili vdori okupatorja v uporniško mrežo ter aretacije aktivistov in sodelavcev osvobodilnega gibanja v Šaleški in Mislinjski dolini zlasti v drugi polovici leta 1941 in v začetku 1942, med njimi tudi Farčnika konec 1941.³²

S sorazmerno močno partijsko organizacijo je ob začetku vojne razpolagalo tudi ptujsko okrožje, ki je zajemalo Ptujsko polje, Haloze ter del Slovenskih goric in Dravskega polja. Okrožni sekretar KPS je bil član centralnega komiteja KPS dr. Jože Potrč, ki pa je bil ob razsulu jugoslovanske vojske zajet in je v vojnem ujetništvu preživel vsa vojna leta. Sekretarsko mesto je prevzel Zvonko Sagadin, do tedaj odgovoren v okrožnem komiteju KPS za SKOJ, ostali člani komiteja pa so bili član centralnega komiteja KPS Jože Lacko, Oglja Meglič, Rudi Ilec in Rudi Žnidarič.³³

V tem času je v ptujskem okrožju delovalo okoli 50 komunistov. Najmočnejša celica je bila v ptujskih železniških delavnicah, ki je vključevala 11 članov in je delovala vse do avgusta 1942. Poleg tega sta v Ptujju delovali še dve mestni celici, po ena v tovarni čevljev, na gimnaziji, v Ormožu in kmečka celica.³⁴

Blagajniški dnevnik pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo nam pove, da je od junija do septembra tu bilo še 38 članov KPS in 9 celic. Od tega so v Ptujju delovale tri celice, ostalih 6 pa izven Ptujja.

Ko je pričel okupator julija 1941 z obsežnejšimi aretacijami, je bil med drugimi aretiran tudi Rudi Ilec. V naslednjih mesecih je bilo aretiranih še nekaj komunistov, nekaj pa jih je odšlo v partizane v Pohorsko četo, med njimi Rudi Žnidarič, ki je padel kot talec že 27. decembra 1941, ter Zvonko Sagadin.³⁵ Partijsko članstvo se je sicer zmanjšalo, vendar okupatorju leta 1941 ni uspelo razbiti partijske organizacije, saj je še vedno delovala partijska celica v železniških delavnicah in na terenu je ostalo še nekaj komunistov, med njimi člana okrožnega komiteja KPS Jože Lacko, ki je za Sagadinom prevzel sekretarstvo, in Olga Meglič. Res pa je, da je delo zaradi okupatorjevega nasilja precej zastalo.

Širše ljutomersko-radgonsko območje je bilo pred in na začetku vojne povezano s partijsko organizacijo v Prekmurju, Ptujju in Mariboru. Tu ni bilo

³¹ France Filipič v knjigi Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, str. 194, govori o Farčniku kot o inštruktorju centralnega komiteja KPS, medtem ko v življenjepisu Farčnika (ZA CK ZKS) najdemo podatek, da je bil sekretar. Glej še Franc Farčnik (1899—1942), Zagorje ob Savi 1986.

³² Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, str. 221, 222, 268.

³³ Vida Rojic, Spomini na osvobodilni boj, Skozi Viharje v lepšo prihodnost, Ptuj 1981, str. 222; ZA CK ZKS, fasc. 38, Zvonko Sagadin, Življenjepis.

³⁴ Prazniki slovenskih občin, Ljubljana 1975, str. 134; Vida Rojic, Ptuj v boju za lepše dni, Maribor 1960, str. 11—22, 28, 29; ZA CK ZKS, fasc. 38, Rudi Ilec, Spomini na partijsko delo v Ptujju; ZA CK ZKS, fasc. 40, Podatki o celicah v ptujskem okrožju.

³⁵ France Filipič, Iz zgodovine prvih ptujskih partizanov, Ptujski zbornik, II, Ptuj 1962.

pred vojno in niti leta 1941 nobenih celic KPS, ker ni bilo pravega industrijskega proletariata. Delovalo pa je nekaj posameznih komunistov ter bivših članov akademskega kluba Njiva, ki so bili pred vojno izključeni iz članstva KPS in kakor izgleda niso bili ponovno sprejeti v KPS, a so ob okupaciji postali pomembni organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja. Med najvidnejše aktiviste tega območja sodijo prof. Jože Kerenčič, ing. Leopold Berce, Milena Petovar-Berce, ing. Josip Hedžet, Vinko Megla. Junija je prekmurska partijska organizacija poslala v pomoč Štefana Kuharja-Bojana, ki je septembra 1941 postal partijski sekretar novo ustanovljenega ljutomersko-radgonskega okrožja.

V pomoč narodnoosvobodilnemu gibanju so občasno prihajali na to območje višji partijski funkcionarji. Pomemben sestanek s političnimi delavci severovzhodne Slovenije je 29. julija vodil sekretar pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Slavko Šlander, na katerem so med drugim razpravljali tudi o ustanovitvi ljutomersko-radgonskega okrožja.³⁶

Osvobodilno gibanje je tudi v ljutomersko-radgonskem predelu dobivalo v poletnih mesecih množično osnovo in organizirano obliko, kar je med drugim razvidno iz zapiskov pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, katerih avtor je verjetno ing. Rado Iršič. Zapiski pa kažejo tudi na prizadevanje za razširitev in utrditev partijske organizacije preko sprejemanja za kandidate KPS. Med kandidati Partije so navedeni v Radgoni 1 in 3 v izgledu, v Radenci-Kapela 3 v izgledu, v Ljutomeru 1 in 1 v izgledu, v Ščavnici 2 in na Bolfenku 1 kandidat.³⁷

Na aktivnost narodnoosvobodilnega gibanja je okupator odgovoril s številnimi aretacijami, ki so se pričele septembra in zajele celotno Pomurje. Kot žrtev kurirk pokrajinskega komiteja KPS je bil v Mariboru aretiran tudi okrožni partijski sekretar Štefan Kuhar in ustreljen 15. novembra 1941. Nemcem je do konca leta 1941 uspelo likvidirati osnovne nosilce upora. Od vidnejših organizatorjev vstaje je bil na svobodi le še Vinko Megla, ki pa je padel že 26. januarja 1942. Okrožje je prenehalo obstajati.³⁸

Zadnje od partijskih okrožij, ki so delovala ob začetku okupacije na Štajerskem, je brežiško okrožje, ki je segalo od Radeč do Sotle. Tu se je Partija že pred vojno kljub kmečkemu značaju območja številčno okrepila. Ob okupaciji so bile partijske organizacije v Sevnici, Brestanici (Rajhenburg), na Senovem, v Krškem, Brežicah, Dobovi, Velikem Podlogu, na Zgornji Pohanci-Zdole in Telčah. V devetih partijskih organizacijah je delovalo okoli 40 komunistov. Okrožni partijski sekretar je bil Maks Stermecki, člani okrožnega komiteja KPS pa Stanko Holy, Franci Preskar, Jože Pungarčič, Herman Kolman in Jože Borštnar.

Kmalu po okupaciji je v Ljubljano odšel sekretar Maks Stermecki in je do julija 1941 opravljal sekretarske posle Jože Borštnar, ko je tudi on odšel na

³⁶ Drago Novak, Prlekija v NOB, Murska Sobota 1965, str. 22—27, 73—81, 85—92; Tone Ferenc, Marjan Žnidarič, Narodnoosvobodilni boj na ljutomerskem območju, Maribor 1979; ZA CK ZKS, fasc. 33, France Filipič, Upor v Gornji Radgoni; Drago Košmrlj, Akademski agrarni klub Njiva, Pot kmečkega ljudstva v OF, Ljubljana 1986, str. 347—382.

³⁷ ZA CK ZKS, dok. št. 11817.

³⁸ Drago Novak, Prlekija v NOB, str. 92—98, 105—107.

Dolenjsko, iz Ljubljane pa je v Senovo prišel član centralnega komiteja KPS Ignac Tratar, kjer je legalno živel do novembra 1941.³⁹

Prvi težak udarec je Partija v Spodnjem Posavju doživela konec julija 1941 z zajetjem krške partizanske skupine. Med njimi je bil tudi Franci Preskar.⁴⁰

Ko je avgusta 1941 poslal centralni komite KPS v pomoč osvobodilnemu gibanju na Štajerskem tri španske borce (Dušana Kvedra, Toneta Žnidariča in Rudija Janhubo), je prišel v Spodnje Posavje Rudi Janhuba, kjer je opravljal funkcijo okrožnega partijskega sekretarja do konca oktobra 1941, ko je prevzel poveljstvo nad Brežiško četo.⁴¹

Ko je bila po mesecu dni obstoja uničena konec novembra tudi Brežiška četa, je Partija ponovno doživela težke izgube. Poslej je ostalo le še nekaj komunistov v Rajhenburgu in okolici, okrožje pa je prenehalo obstajati.⁴²

Centralni komite KPS je v poročilu centralnemu komiteju KPJ konec novembra 1941⁴³ poročal o razmerah v Spodnjem Posavju sledeče: »Z Brežicami, kjer je vse izseljeno, nimamo zveze, pač pa z Rajhenburgom. Člani so povečini v partizanih, nekaj, ki jim pa ne vem imena, jih je šlo na Hrvaško. (...) V brežiškem okraju, kjer je bil sodrug Na,⁴⁴ ni po preselitvi ostalo ničesar. V vsem tem kraju je samo en odbor v Rajhenburgu in še ta ne dela. Part. članov je tam še 12.« 5. decembra 1941 je centralni komite KPS med drugim poročal, da je padel ves »rajhenburški OK«, pri čemer je mišljen okrožni komite KPS.⁴⁵

Iz povedanega sledi, da je na Štajerskem ob okupaciji delalo v petih okrožjih 5 okrožnih, 7 mestnih in 2 rajonska komiteja KPS. Vseh članov je bilo čez 530, celic pa čez 80.⁴⁶ V teku leta 1941 sta bili ustanovljeni še dve okrožji, eno pa je bilo zasnovano. Vendar so proti koncu leta tri okrožja že prenehala delovati.

³⁹ Tone Ferenc, *Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško*, Krško skozi čas 1477—1977, Krško 1977, str. 458—460; Ivan Kreft, *Slovenska ljudska fronta in njeni aktivisti na Dolenjskem in v Posavju po letu 1934*, Krško skozi čas, str. 366—368; MNOM, Stanko Holy, *KPS v Brežicah*; ZA CK ZKS, Jože Borštnar, anketni list; *Dokumenti ljudske revolucije*, knjiga 1, dok. št. 103.

⁴⁰ Tone Ferenc, *Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško*, str. 462, 464.

⁴¹ France Filipič, *Iz zgodovine prvih ptujskih partizanov*, Ptujski zbornik II, Ptuj 1962, str. 117.

⁴² Tone Ferenc postavlja v zgoraj omenjeni razpravi (str. 467) domnevo, da je okrožje prenehalo obstajati morda že poletja 1941, da se je pa najkasneje to zgodilo jeseni 1941. Da v resnici že od poletja 1941 v Spodnjem Posavju ni bilo čutiti povezovalne sile v okrožnem merilu, potrjujejo tudi podatki iz blagajniškega dnevnika pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Okrožje Spodnje Posavje je eno izmed treh okrožij (še okrožje Murska Sobota in mežiško okrožje), katera so spadala pod pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, pa za njih v blagajniškem dnevniku ne najdemo podatkov o organizacijskem stanju Partije. Za brežiško okrožje najdemo samo ta podatek, da so bili v juliju povezani s pokrajinskim komitejem KPS le 4 člani v Brestanici.

⁴³ *Dokumenti ljudske revolucije*, knjiga 1, dok. št. 86.

⁴⁴ Ignac Tratar, član CK KPS.

⁴⁵ *Dokumenti ljudske revolucije*, knjiga 1, dok. št. 94.

⁴⁶ Ker za mariborsko okrožje ni točnih podatkov o številu celic aprila 1941, so orientacijsko upoštevani podatki o celicah iz blagajniškega dnevnika pokrajinskega komiteja KPS iz junija 1941, ker se do tega časa število celic verjetno ni bistveno spremenilo.

Poleg tega je v poletnih mesecih za celotno severno Slovenijo deloval še »železničarski komite«, ki je bil kot partijski organ zadolžen za obveščanje in organiziranje sabotažnih akcij v prometu. Njegova člana sta bila Angel Besednjak in Kristjan Palčič, oba iz Maribora, za ostale pa ni podatkov.^{46a}

Spreminjalo se je tudi število partijskega članstva, ki je od okupacije dalje upadalo. Nekaj komunistov je padlo v vojno ujetništvo, nekaj jih je zapustilo Štajersko in so odšli v Ljubljansko pokrajino, na Hrvaško ter v Avstrijo, nekateri pa so bili kmalu po prihodu okupatorja aretirani, čeprav do 22. junija 1941 okupator ni sistematično zapiral komunistov in so le-ti padali v zapore predvsem zaradi tega, ker so bili znani kot narodnostno zavedni Slovenci. Bilo pa je tudi nekaj sicer redkih primerov, ko so se komunisti pasivizirali ali bili izključeni iz Partije. V juniju je število partijskega članstva padlo že pod 300. Čeprav so bili v Partijo sprejeti tudi novi člani, pa so bili ti sprejemi v bistvu skromni in niso mogli preprečiti upadanja partijskega članstva. Redke so bile partijske celice, ki so bile na novo ustanovljene po okupaciji.

Stanje partijske organizacije na terenu se je močno spremenilo po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, ko je precej komunistov odšlo v ilegalo in se vključilo v partizanske skupine oziroma čete. Številni komunisti so se sicer umaknili v ilegalo že takoj po okupaciji, ker pa jih okupator ni iskal, so se vrnili domov, v ilegali pa so ostali le vidnejši partijski organizatorji.

Do 22. junija je bilo v ilegali že 23 članov KPS, po tem datumu pa je njihovo število stalno naraščalo. Ti so politično delovali na terenu ali pa so se vključili v partizanske enote. V partizane je leta 1941 odšlo 142 članov KPS in 4 kandidati za člane KPS. Če upoštevamo, da je na Štajerskem odšlo leta 1941 v partizane skupno 266 ljudi, postane jasno, kakšen delež so nosili komunisti v prvem letu oboroženega boja.⁴⁷

Po množičnejših aretacijah komunistov, ki jih je začel izvajati gestapo po napadu na Sovjetsko zvezo, je bila Partija postavljena pred hudo preizkušnjo. Delovne metode je morala prilagoditi novim pogojem. Varovati se je bilo treba pred obsežnim okupatorjevim aparatom, pred domačimi izdajalci, a žal tudi pred posamezniki iz lastnih vrst, ki so bili aretirani in niso vzdržali okupatorjevih metod mučenja, nekateri od njih pa so celo zavestno stopili na izdajalsko pot. Ogromno škodo so osvobodilnemu gibanju storile tri kurirke pokrajinskega komiteja KPS, ki so bile aretirane jeseni 1941 in pričele sodelovati z gestapom. To so bile Greta Ranzinger, Sonja Oman in Hilda Kralj, s pomočjo katerih je potem gestapu uspel vdor v organizacijo KPS in OF na celotnem Štajerskem in celo v Ljubljani. Na mariborskem območju pa je temeljito opravil svojo izdajalsko vlogo Alojz Zorko.⁴⁸

Ko je centralni komite KPS sredi novembra 1941 poročal centralnemu komiteju KPJ⁴⁹ o položaju v Sloveniji, je glede Štajerske poročal predvsem

^{46a} Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 48; France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, str. 262.

⁴⁷ Ivan Križnar, Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1962, 1—2, str. 330—333.

⁴⁸ France Filipič, Pohorski bataljon, str. 60—62; Marko Selin, Nič več strogo zaupno, knjiga 2, Ljubljana 1978, str. 151; Rado Zakonjšek, Štajerska 1941, Ljubljana 1980, str. 479—530.

⁴⁹ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 77.

o bolečih izgubah tamkajšnjega pokrajinskega partijskega vodstva, saj so bili do takrat aretirani že trije sekretarji pokrajinskega komiteja KPS, po oceni centralnega komiteja KPS predvsem zaradi nezadovoljive konspiracije. Po mnenju centralnega komiteja KPS je bil aparat pokrajinskega komiteja preobširen, zato je bilo nujno, da je eno stanovanje koristilo več ljudi, s čimer so kršili konspiracijo. V pomoč partijski organizaciji na Štajerskem je centralni komite KPS nameraval poslati Miho Marinka, kar pa ni bilo uresničeno. Po tem načrtu bi naj odšli člani pokrajinskega komiteja KPS in ostali vidnejši organizatorji na delo v posamezna okrožja, kjer bi se lažje gibali in delali kot npr. v Mariboru, predstavnik centralnega komiteja KPS pa bi jih občasno skliceval. Tak način dela bi ne pomenil likvidacije pokrajinskega komiteja, ampak bi zagotovil konspiracijo, čuvanje kadrov in razbremenitev tistih krajev, v katerih se je poprej nahajal celoten pokrajinski komite.

O razmerah na Štajerskem je Franc Leskošek ponovno poročal centralnemu komiteju KPJ konec novembra.⁵⁰ Poročal je, da so zveze s Štajersko zelo slabe in težavne, vendar kljub temu vzdržujejo zvezo z Mariborom, Ptujem, Celjem, s Trbovljami, Savinjsko dolino ter Brestanico. Ni pa še vedel ničesar povedati o morebitni posledici razkritja javke v Celju za pokrajinski komite.⁵¹

Izčrpnije poročilo o razmerah v Partiji na Štajerskem je napisal 5. decembra 1941 Tone Tomšič.⁵² Ugotavljal je, da je okupatorjev vdor v partijske organizacije v Mariboru, Celju, Trbovljah, Brestanici itd. povzročil padec vseh javk, aretacijo okoli 150 članov KPS, od katerih jih je bilo okoli 60 že ustreljenih, razbitje pokrajinskega aparata ter brežiškega, mariborskega in celjskega okrožnega komiteja.⁵³ Dalje je poročal, da so »postavili čisto nov začasni pk (pokrajinski komite, op. p.), potegnili od tam nekaj kompromitiranih aktivistov in poslali tja nove,⁵⁴ neznane Gestapu (. . .). Partija, zlasti pa OF, se je bila pred provalo sijajno razvijala. Sedaj je vse precej na tleh.«

Natančneje je o poteku gestapovskega vdora v organizaciji KPS in OF poročal sekretar centralnega komiteja KPS v sredini decembra 1941.⁵⁵ Pravilno je ugotovil, da se je vdor začel v Mariboru, se od tu širil v druge kraje in dobival v zadnjem času vse večje razsežnosti tudi v Trbovljah zaradi izdaje Ivana Brgleza. Zaradi stalnih vdorov je od članov pokrajinskega komiteja ostal samo še Miloš Zidanšek, ki pa je bil odpoklican s Štajerske. Postavljen je bil nov pokrajinski komite, ki sta ga sestavljala Sergej Kraigher kot sekretar in Tone Žnidarič kot član. Številčno stanje partijskega članstva na Štajerskem je znašalo le še okoli 90 članov, od tega jih je bilo okoli 30 v partizanih. Šte-

⁵⁰ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 86.

⁵¹ Javka v slaščičarni »Rugo« v Celju je bila razkrita 29. oktobra 1941 zaradi izdaje Sonje Oman. Ob vdoru gestapa je bil v slaščičarni tudi Miloš Zidanšek, vendar mu je uspelo pobegniti.

⁵² Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 94.

⁵³ Celjski okrožni komite KPS ni bil razbit. Ravno tako ne držita navedbi, da je bil Šmerc član okrožnega komiteja KPS Celje ter da se je »provala« začela v Celju in se od tu širila dalje, temveč se je pričela v Mariboru.

⁵⁴ Na Štajersko so bili poslani Vera Šlander, Srečko Puc, Marija Čadež, Cveta Praprotnik, Lizika Kovič itd. Podatek Cvetka Praprotnik.

⁵⁵ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, dok. št. 103.

vilo do tedaj ustreljenih komunistov je znašalo 71. Dalje je Leskošek poročal, da je centralni komite KPS poslal na Štajersko nekaj nekompromitiranih ljudi in okrožja zmanjšal, »tako da bo delokrog manjši in bolj zakonspiriran in jim ne bo treba regiment kurirk, kakor so jih imeli do sedaj.«⁵⁶

Napori novega pokrajinskega vodstva za utrditev partijske organizacije v prvi polovici leta 1942 in ponovni okupatorjevi uspehi v drugi polovici leta 1942

Novo pokrajinsko partijsko vodstvo je začelo delati v izredno težkih razmerah, vendar mu je uspelo do pomladi 1942 poživiti narodnoosvobodilno gibanje, obnoviti stara ter ustanoviti nova okrožja. Pokrajinski komite se je v zimskih mesecih zadrževal v različnih krajih revirskega in celjskega okrožja (okoli Trojan, Rečice pri Laškem, Rogaške Slatine, v Rifniku itd.), od koder je vzpostavljaval stike z ostalimi okrožji. Maja 1942 se je preselil na Kozjansko, na Planino in od tu v bližino Sv. Vida.⁵⁷

Pomemben politični dogodek je bila partijska konferenca v Rogaški Slatini marca 1942. Zamišljena je bila kot pokrajinska konferenca, po vsej verjetnosti pa na njej niso bili prisotni delegati vseh okrožij.⁵⁸ Konferenca bi naj prispevala k razširitvi in organizacijski utrditvi narodnoosvobodilnega gibanja v vojaškem in političnem smislu. Na njej so razpravljali o razširitvi frontne organizacije, o mobilizaciji v partizanske enote, o preprečevanju odhoda fantov v nemško vojsko ter deklet v delovno službo, o potrebi po večji konspirativnosti ter o teritorialno-političnih spremembah na Štajerskem. Vendar ni popolnoma jasno, kaj in koliko so na konferenci razpravljali o ustanavljanju novih okrožij. Sergej Kraigher se z gotovostjo spominja, da je razprava tekla o tem, ali naj ustanovijo okrožje Rogaška Slatina. To dejstvo daje slutiti, da so razpravljali tudi o ustanovitvi kozjanskega in litijskega okrožja ter o tem, da gre Mima Kovač v ptujsko okrožje, Tone Grčar pa v mariborsko, kajti vse te spremembe spadajo v ta čas.⁵⁹

Na prelomu 1941/1942 so na Štajerskem delovala tri okrožja, v katerih je Partija uspela zadržati organizacijsko povezanost in so bila okrožna partijska vodstva sposobna voditi in usmerjati narodnoosvobodilni boj na svojem terenu. To so bila revirsko, celjsko in savinjsko okrožje.

V revirjih je za Sergejem Kraigherjem decembra 1941 postal okrožni partijski sekretar Fric Keršič-Gal, ki je deloval na celotnem območju revirjev in imel široko razpredeno mrežo aktivistov, člani komiteja pa so bili Alojz Ribič, ki je bil poslan v revirje oktobra meseca za sekretarja SKOJ, Gvido Pavlič in Polde Knez. Komiteju je bila v pomoč od začetka leta 1942 Vera Šlander, ki je delala po mladinski liniji, vendar ni bila njegova članica. Ves

⁵⁶ Okrožja v tem času še niso bila zmanjšana. Bili pa so položeni temelji za formiranje novih okrožij s tem, ko so bili posamezni komunisti dodeljeni na nova območja, kjer so nastala nova žarišča narodnoosvobodilnega gibanja kot pogoj za oblikovanje novih okrožij. To velja predvsem za litijsko in kozjansko območje.

⁵⁷ Sergej Kraigher, usni vir; Pavel Baloh, Po poteh revolucije, str. 184.

⁵⁸ Tako Sergej Kraigher kot Cveta Praprotnik se spominjata (ustni vir), da je bil iz revirskega okrožja prisoten Fric Keršič, predstavnikov ostalih okrožij pa se ne spominjata. Dopuščata pa možnost, da so bili prisotni še Tončka Čečeva, Alojz Platinovšek, Tone Grčar, Jože Letonja in Franc Osojnik.

⁵⁹ Sergej Kraigher in Cveta Praprotnik, usni vir.

ta čas so v revirjih delovali rajonski komiteji KPS. V Trbovljah je bil rajonski sekretar od novembra 1941 Fric Keršič, ki je potem deloval hkrati kot okrožni in rajonski sekretar. Rajonski komite KPS v Zagorju je vodil Polde Knez do aretacije 29. avgusta 1942. Sekretar hrastniškega rajonskega komiteja KPS je bil do aretacije v marcu 1942 Gvido Pavlič, za njim pa Lojze Ribič.

Ko je septembra 1942 zaradi izdaje Poldeta Kneza padel Fric Keršič, je od članov okrožnega komiteja ostal na svobodi le še Lojze Ribič in revirsko okrožje poslej do konference v Dešnu februarja 1943 ni imelo okrožnega sekretarja.⁶⁰

Celjski okrožni komite KPS je do začetka 1942. leta vodil Tone Grčar. Takrat ga je pokrajinski komite zaradi kompromitiranosti v Celju poslal v Maribor.⁶¹ Njegovo mesto je prevzel Mirko Gorenjak, kot člana okrožnega komiteja pa sta še dalje delovala Svetozar Čoporda in Franc Sorčan. V tem času je na celjskem območju delovala Tončka Čeč kot inštruktor pokrajinskega komiteja. Bila je zadolžena, da skupaj s Čopordo vzpostavi zvezo s Kozjanskim, kjer je od avgusta 1941 deloval inštruktor pokrajinskega komiteja pri okrožnem komiteju KPS Celje Janez Pečnik, a je bil 3. novembra 1941 ujet in kmalu nato ustreljen.

Maja 1942 je sledila najobsežnejša provala v Celju. Žrtve so bile zelo velike tako med člani KPS kot OF in okrožni komite je moral prenehati z delom. Čopordi in Sorčanu je uspel pravočasen umik na Kozjansko, medtem ko je Gorenjak padel v roke gestapa in pričel izdajati.⁶² Po poročilu Edvarda Kardelja 22. maja 1942 centralnemu komiteju KPJ je bilo aretiranih okrog 100 ljudi, od teh 30 članov Partije in prav toliko kandidatov.⁶³ Številke o aretiranih članih in kandidatih Partije so verjetno nekoliko previsoke.

Pod najtežjimi pogoji je uspelo redkim preostalim članom KPS in OF delovati dalje, vse delo pa je do smrti 12. novembra 1942 povezoval Tone Grčar, ki je redno prihajal iz Maribora v Celje in je tako v bistvu opravljal poleg dolžnosti sekretarja mariborskega okrožja še dolžnost sekretarja celjskega okrožja.⁶⁴

V savinjskem okrožju je dolžnost sekretarja na predlog sekretarja pokrajinskega komiteja Sergeja Kraigherja prevzel januarja 1942 Jože Letonja-Kmet. Ostali člani komiteja so si delo razdelili tako, da sta za spodnjo Savinjsko dolino odgovarjala Julka Cilenšek in Franc Gril-Kovač, ki je bil v komite pritegnjen spomladi 1942, za gornjo Savinjsko dolino pa Albin Vipotnik. Ko je 6. septembra 1942 padel na Podplanini Jože Letonja, je Albin Vipotnik ponovno postal sekretar okrožnega komiteja. Že pred smrtjo Letonje je postal član okrožnega komiteja tudi Marjan Rot.

⁶⁰ Revirji v boju za socializem, str. 128, 129; Karel Forte, Narodni heroj Fric Keršič-Gal, Trbovlje 1981, str. 22, 26, 30; Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 5, dok. št. 156; Sergej Kraigher, Stane in partizanstvo na Štajerskem, Komandant Stane, Ljubljana 1977, str. 118–131.

⁶¹ O tem, kdaj je Grčar odšel v Maribor, se navajajo različni podatki. Franjo Fijavž navaja (Delo KP in OF na področju OK KPS Celje) kot datum Grčarjevega odhoda januar 1942, Lojze Penič (Aktivisti OF mariborskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah (str. 445) pa marec 1942.

⁶² Franjo Fijavž, Delo KP in OF na področju OK KPS Celje.

⁶³ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, dok. št. 47.

⁶⁴ Franjo Fijavž, Delo KP in OF na področju OK KPS Celje.

Usoden za nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja in Partije v Savinjski dolini je bil obsežen gestapovski vdor v poletnih mesecih leta 1942 s pomočjo Ivana Rusa, Franca Grila in še nekaterih ujetih partizanov. Številni frontovski odbori so bili razbiti, prebivalstvo izpostavljeno najstrašovitijemu terorju, za partizane in politične aktiviste pa se je začelo obdobje najhujših preizkušenj, ki je trajalo do pomladi 1943.⁶⁵

V prvih mesecih leta 1942 je Jože Letonja usmerjal politično delo tudi v Šaleški dolini in je vzpostavil stik s Tonetom Ulrihom in Francem Polhom. Toda poletni okupatorjevi udarci so za daljši čas zavrli osvobodilno gibanje tudi na tem področju. Na terenu je kot politični aktivist deloval le Tone Ulrih in še ta se je v glavnem zadrževal pri partizanskih enotah.⁶⁶

V prvih mesecih leta 1942 sta ponovno začela delovati mariborsko in ptujsko okrožje, kamor je pokrajinski komite KPS poslal pomoč.

V Maribor, kjer je bila partijska organizacija do konca leta 1941 popolnoma razbita, je bila poslana Vera Šlander-Pepca, da bi povezala razbite postojanke narodnoosvobodilnega gibanja, vendar je zaradi strahotnega nasilja Maribor kmalu zapustila. Do marca 1942 je pokrajinski komite KPS imenoval Toneta Grčarja za novega sekretarja mariborskega okrožja. Grčar je deloval v izredno težkih pogojih, saj je bilo leto 1942 leto najhujšega okupatorjevega nasilja na Štajerskem in še posebno v Mariboru. Kljub temu mu je uspelo delno obnoviti narodnoosvobodilno gibanje in je vzdrževal celo redne zveze s Celjem od maja 1942 dalje, ko je bilo celjsko okrožje dejansko razbito. Avgusta mu je pokrajinski komite KPS poslal v pomoč Mimo Kovač-Barčko-Katico, ki je bila med drugim zadolžena za organiziranje odpora na ptujskem območju, kjer je osvobodilno gibanje po uničenju Lackove čete in številnih aretacij začasno prenehalo. Kovačeva je kot bivša sekretarka KPS ptujskega okrožja nedvomno najbolje poznala razmere na tem območju. Ko je Grčar 12. novembra 1942 odšel v Celje, je bil tam odkrit in ustreljen, je delo na mariborskem območju vodila Kovačeva.⁶⁷

Da bi osvobodilni boj spet poživil, je poslal pokrajinski komite KPS februarja 1942 na ptujsko območje svojega člana Toneta Žnidariča-Stefana in kurirko Cvetko Praprotnik-Štefko, kjer sta se sestala z Jožetom Lackom, marca 1942 pa je tja poslal Mimo Kovač-Barčko, ki je do tedaj politično delovala v okolici Zagorja, kamor je prišla konec leta 1941 iz Prekmurja.

Kovačevi je pokrajinski komite KPS zaupal dolžnost sekretarke okrožnega komiteja KPS Ptuj. Kmalu po prihodu je obnovila okrožni komite, ki je bil leta 1941 razbit. V komite je pritegnila Jožeta Lacka, Franca Osojnika, Franca Krambergerja in Olgo Megličevo. Glavni nalogi novo ustanovljenega komiteja sta bili ustanovitev partizanske enote in utrditev mreže zaupnikov OF. Obe nalogi sta bili uspešno izpeljani. Ustanovljena sta bila okrožni odbor OF z Jožetom Lackom na čelu ter Slovensko-goriška četa, v Partijo pa je bilo sprejetih nekaj najbolj predanih borcev, med njimi okrožna sekretarka SKOJ

⁶⁵ Franjo Fijavž, Aktivisti OF Celjsko-savinjskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 46—48; Franc Hribar-Savinjšek, Grilova izdaja, Med Mrzlico in Dobrovljami, str. 219—225; Albin Vipotnik, ustni vir.

⁶⁶ Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, str. 254, 258, 274, 321.

⁶⁷ Lojze Penič, Aktivisti OF mariborskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 445; Zdenka Rogl, Marjan Žnidarič, Maribor 1941—1945, str. 16—20.

Anica Kaučević, medtem ko celic niso ustanavljali. Ptujski okrožni komite se je povezoval tudi s Slovensko Bistrico, ki je sicer spadala pod mariborsko okrožje ter s širšim ljutomerskim območjem, kjer tedaj ni bilo organiziranega okrožja.⁶⁸

Kovačeva opozarja, da Partija na ptujskem območju in na velikem delu Štajerske v tem času ni živela tako dosledno in strogo organizirano kot npr. v Ljubljanski pokrajini, ampak je okrožno partijsko vodstvo utrjevalo stike z vsakim posameznim komunistom posebej in v direktnih stikih določalo naloge. Celic razen v železniških delavnicah v Ptujju ni bilo in še tu je bil pri nekaterih članih prisoten oportunistem, ki se je kazal v tem, da se niso hoteli povezovati z novim partijskim vodstvom, ki je od vsakega člana zahtevalo večjo aktivnost. Značilno za Štajersko v tem času je bilo tudi to, da so bile meje okrožij precej fleksibilne in se je partijsko delo prilagajalo trenutnim razmeram in možnostim.⁶⁹

Julija 1942 je Franc Osojnik odšel v partizane in prevzel poveljstvo Slovensko goriške čete, a je še naprej ostal član okrožnega komiteja KPS. 7. avgusta sta odšla v četo še dva člana okrožnega komiteja KPS, Jože Lacko in Franc Kramberger. Že naslednji dan je bila četa zaradi izdajstva napadena in uničena. Med padlimi je bil tudi Franc Kramberger, medtem ko sta se Jože Lacko in Franc Osojnik uspešno prebila. Vendar je bil Lacko zaradi izdajstva že čez dva dni zajet in je za posledicami strahotnih mučenj v ptujskih zaporih 18. avgusta 1942 umrl. Osojnik je odšel med pohorske partizane, Kovačeva je bila poslana v mariborsko okrožje, Megličeva je bila aretirana in ustreljena. Tako je okrožni komite KPS avgusta prenehal obstajati in nastopilo je daljše zatišje.⁷⁰

Dokaz, s kakšnim organizacijskim zamahom je pokrajinsko vodstvo KPS na novo organiziralo in širilo narodnoosvobodilno gibanje, je tudi ustanovitev treh novih okrožij v začetku leta 1942. Kot je že bilo omenjeno, je težko določiti točen datum njihovega formiranja, vendar se je to zgodilo najkasneje v marcu ali aprilu 1942. Verjetno je bilo prvo med njimi formirano litijsko okrožje.

Na širšem litijskem območju na začetku vojne ni bilo partijske organizacije in je Partija pričela tu organizirano delovati šele proti koncu leta 1941, ko je bil sem poslan Lojze Hohkraud. Januarja 1942 sta se mu pridružila Lavoslav Eberl in Jože Gričar, marca pa še Vili Vresk. Ti štirje so potem sestavljali okrožni komite KPS za litijsko okrožje. Na to, kdaj je bilo okrožje formalno ustanovljeno, ni enotnih gledanj, vsekakor pa se je to zgodilo v času od decembra 1941, ko je bilo okrožje vsaj zasnovano, do marca 1942, ko je dokončno formiran okrožni komite KPS. Funkcijo okrožnega sekretarja Partije je opravljal do svoje smrti 31. maja 1942 Hohkraud, njega pa je nasledil Lavoslav Eberl. Eberl in Vresk sta delala v Zasavju, Gričar pa v Moravški dolini, kamor so s svojim delovanjem posegali tudi aktivisti iz kamniškega okrožja. V

⁶⁸ ZA CK ZKS, fasc. 38, Mima Kovač-Zupančič, Poročilo iz Ptujja.

⁶⁹ Mima Kovač-Zupančič, ustni vir.

⁷⁰ Mima Kovač-Zupančič-Barčka, Spomini na Slovenjegoriško četo, Ptujski zbornik II, Ptuj 1962, str. 11–26; Vida Rojic, Spomini na osvobodilni boj, Skozi viharje v lepšo prihodnost, str. 241–253, 265, 266.

tej sestavi je okrožni komite delal do konca leta 1942. Leta 1942 je bila v Moravčah že osnovana partijska celica.⁷¹

Kratkotrajnega datuma je bilo okrožje Rogaška Slatina, saj je bilo že v maju 1942 razbito. V okrožju je delovala partijska celica v steklarni in je štela 11 članov. Poleg članov KPS v tovarni je vključevala tudi zunanje člane. Sekretar okrožja je bil Alojz Platinovšek, ki je povezoval narodnoosvobodilno gibanje v bližnjih krajih Rogaške Slatine — v Šmarju, Poljčanah, Rogatcu, Pristavi, Kostrivnici.

Že aprila in maja 1942 je prišlo v okrožju do množičnih aretacij. Med drugim so bili aretirani skoraj vsi člani KPS, ki so bili večinoma še v istem letu ustreljeni. 22. maja je bil aretiran tudi Platinovšek, ki je v zaporu klonil in s tem močno prizadel tudi organizacijo OF.⁷²

Velike uspehe je doseglo narodnoosvobodilno gibanje spomladi in poleti 1942 na Kozjanskem. Za sekretarja novo ustanovljenega okrožja je bila postavljena Tončka Čeč-Pavla, ki je dotlej delovala kot inštruktor pokrajinskega komiteja KPS in je že prej imela stike s Kozjanskim in Spodnjim Posavjem. Okrožje je zajemalo predvsem ozemlje med Voglajno, Savinjo, Savo in Sotlo in je vključevalo del celjskega okrožja ter bivše brežiško okrožje. Območje Rogaške Slatine spomladi 1942 ni bilo del kozjanskega okrožja, ker je bilo takrat samostojno okrožje.

Okrožni komite KPS za Kozjansko sta poleg Čečeve sestavljala še Pavle Baloh-Peter in Svetozar Čoporda-Miha. Prvi je prišel s partizansko skupino iz Revirske čete aprila 1942, drugi pa maja iz Celja. Okrožnemu komiteju sta pomagala Peter Šprajc ml.,⁷³ ki je kot partizan Štajerskega bataljona prezimil na Kozjanskem, in Franc Sorčan, ki je prišel maja 1942 iz Celja. Čečeva je delala predvsem v Posavju od Sevnice do brežiške okolice, ostali pa na Kozjanskem. Pomoč narodnoosvobodilnemu gibanju na Kozjanskem pa ni prihajala samo z revirske in celjske strani, ampak tudi s hrvatske, kjer je živelo nekaj slovenskih komunistov.

Rast osvobodilnega gibanja, ki se je kazala v ustanavljanju številnih odborov OF in Kozjanske čete, je presekala okupator avgusta 1942, ko mu je uspelo razbiti četo ter zjeti najvidnejše aktiviste. Tako je bil v spopadu z nemško policijo pri Topolovem nad Sevnico 29. 8. 1942 smrtno ranjen politični komisar Kozjanske čete Franc Sorčan, ujeta pa sta bila Tončka Čeč in politični

⁷¹ Jože Gričar-Metod, Delo prvih ilegalcev narodnoosvobodilnega gibanja na Litijskem in Moravškem, Litijski zbornik NOB, I, Ljubljana 1969, str. 56—77; A IZDG, Jože Gričar, Spomini iz časa NOB; Pomniki revolucionarnega delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v domžalski občini, Domžale 1979, str. 162.

⁷² A IZDG, Roza Tadina, Zgodovina narodnoosvobodilne vojne Rogaška Slatina in okolica 1941—1942; France Filipič, Pohorski bataljon, str. 111, 189; V pisni izjavi (izjava pri avtorju) Roza Tadina navaja, da je v Rogaški Slatini obstajal tudi okrožni komite KPS, vendar se članov ne spominja. Tudi Sergej Kraigher navaja (ustni vir), da je verjetno obstajal okrožni komite KPS, med možnimi člani pa navaja Ivana Ivanuša in Franca Kodriča.

⁷³ V knjigi Griže z Zabukovico je na str. 27 podatek, da je bil Peter Šprajc ml. tudi član okrožnega komiteja za Kozjansko. Podatek ni točen, saj je Šprajc član Partije šele od decembra 1943. Glej anketni list in življenjepis Petra Šprajca v ZA CK ZKS.

delavec Ivan Ivanuš-Vid. Čečovo so najprej zaprli v Celju in jo nato poslali v Auschwitz, kjer je 3. novembra 1943 umrla.

Po padcu Čečeve verjetno nekaj časa okrožnega komiteja KPS ni bilo in so preostali njegovi člani in redki aktivisti delali na terenu samostojno, za dalj časa pa so bile pretrgane tudi zveze s tistim delom pokrajinskega komiteja, ki se je zadrževal na Kozjanskem. Okupatorju je v kratkem času uspelo odkriti številne postojanke narodnoosvobodilnega gibanja in s terorjem zasejati strah med ljudi, kar je zelo oteževalo politično delo tako političnim delavcem kot novo ustanovljenemu Kozjanskemu bataljonu.⁷⁴

Edino območje, kjer spomladi 1942 ni prišlo do obnove oziroma novega formiranja okrožja, je bilo ljutomersko-radgonsko območje, vendar so delno sem posegali aktivisti ptujskega okrožja. Po nekaterih podatkih je bil poslan februarja 1942 v Prlekijo Božo Mravljak, kjer bi naj prevzel dolžnost partijskega sekretarja, vendar se ta zamisel ni uresničila, saj je bil Mravljak aretiran, predno je sploh dosegel Prlekijo.⁷⁵

Na Štajerskem se je Partija spomladi in poleti 1942 organizacijsko ponovno utrdila vsaj na nivoju okrožij in postavljeni so bili solidni temelji, da bi se tudi številčno okrepila.⁷⁶ Celic skoraj ni bilo in je tudi v Partiji prevladoval enako kot v OF zaupniški sistem. Glavni napor komunistov so bili usmerjeni v organiziranje OF in za mobilizacijo v partizane, manj pa za številčno rast in s tem organizacijsko utrjevanje Partije čisto na terenu, kajti za to še ni bil izpolnjen osnovni pogoj — množičnost in kontinuirano delo OF, iz katerega bi bili najpredanejši sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja sprejeti v KPS. Realne možnosti za številčno krepitev Partije so nastale v nekaterih okrožjih že spomladi, v drugih pa v poletju 1942, toda takrat je okupator že začel z množičnim terorjem ponovno razbijati osvobodilno gibanje in s tem seveda tudi Partijo. Zgovoren je podatek, ki pove, da so v letu 1942 padli vsi okrožni sekretarji razen ptujskega. Usodno je bilo, da je bila razbita v veliki meri mreža organizacij OF, s tem pa so se za dolgo časa ponovno zmanjšale ali celo izničile možnosti za širjenje partijske organizacije.

Temu so konec leta 1942 in v začetku leta 1943 sledili še hudi udarci na vojaškem področju, kar je vplivalo tudi na razvoj Partije na terenu.

V takšnem položaju pokrajinsko partijsko vodstvo ni bilo zmožno vzdrževati stikov z okrožji, ki so še ostala, oziroma obnoviti razbita okrožja in je nekaj mesecev živelo na Kozjanskem odrezano od dogajanj na Štajerskem. Pretrgane so bile tudi zveze z vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja v ljubljanski pokrajini, ki so bile že od maja precej otežkočene.⁷⁷ Sredi avgusta 1942 je

⁷⁴ Tone Ferenc, *Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško*, str. 472—482; Pavle Baloh, *Po poteh revolucije*, str. 115—204.

⁷⁵ Drago Novak, Nada Rajh, *junaško dekle iz Prlekije*, Borec 1976, št. 3; Milan Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, str. 212. Sergej Kraigher pa nasprotno zatrjuje (ustni vir), da je bilo takoj po prihodu Mravljaka iz Ljubljane na Štajersko sklenjeno, da se vrne v Ljubljano, ker se ni mogel prilagoditi metodam delovanja na Štajerskem, kjer je bil okupatorjev teror hujši kot v Ljubljanski pokrajini.

⁷⁶ Podatkov o številčnem stanju Partije v tem času ni. Iz spominskega gradiva je razvidno, da so ves ta čas sledile aretacije posameznih komunistov, da pa so bili po drugi strani tudi sprejemi v Partijo, vendar so podatki o tem zelo nepopolni. Vsekakor pa sprejemi v Partijo niso bili množični.

⁷⁷ Sergej Kraigher, ustni vir.

pokrajinski komite KPS poročal centralnemu komiteju KPS, da »moči našega gibanja tu prepočasi naraščajo, da bi mogle biti kos situaciji, ki jo pri nas na žalost za enkrat zaostrejuje fašisti, ki imajo iniciativo.«⁷⁸ Ta ocena je nedvomno držala tudi za Partijo, ki je bila številčno prešibka, da bi bila kos številnim nalogam. V novembru je pokrajinski komite preko Grčarja ponovno vzpostavil stik s centralnim komitejem KPS preko Ljubljane, vendar je bila tudi ta veza prekinjena zaradi Grčarjeve smrti.⁷⁹

Postopno premagovanje izgub v letu 1943

Zaradi opisanih razmer je prešlo težišče partijskega dela na štab II. grupe odredov. Ko je bil oktobra 1942 namestnik komandanta II. grupe odredov Peter Stante-Skala na poročanju o razmerah na Štajerskem pri glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet, so z njim prišli 26. oktobra na Štajersko dr. Dušan Kraigher, ki je bil imenovan za namestnika sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, Pavle Žaucer in član vrhovnega plenuma OF Ivan Nemec-Vojko. Ker štab II. grupe odredov ni mogel dobiti stika s pokrajinskim komitejem na Kozjanskem, je bil postavljen »rezervni« pokrajinski komite. Sekretar je postal dr. Dušan Kraigher, ki je bil istočasno namestnik politkomisarja II. grupe odredov (kasneje IV. operativne cone).⁸⁰ Že takrat, ko je bil Stante na poročanju v Polhograjskih Dolomitih, je bil tudi on imenovan za člana pokrajinskega komiteja,⁸¹ kot tretji član pa je bil naknadno imenovan politkomisar II. grupe odredov Dušan Kveder.⁸² Marca 1943 je bila v pokrajinski komite kooptirana še Vera Šlander, ki je bila sicer odgovorna za mladinsko delo.⁸³

Ko je organizacijski sekretar centralnega komiteja KPS Boris Kraigher poročal v sredini decembra 1942 centralnemu komiteju KPJ,⁸⁴ je med drugim za Štajersko ugotavljal, da je večji del starejšega partijskega kadra že izkrmavel, da pa je »partiji uspelo ohraniti ali ponovno dobiti zveze z vsemi okrožji. Tako je danes na terenu okrog 50 partijcev in ravno toliko v partizanih. S tem ozkim kadrom smo vendarle obdržali zveze z vsemi okrožji: Trboveljski revirji, Celje, Savinjska dolina, Mežica, Maribor, Ptuj in Kozje-Brežice«.

Proti koncu leta 1942 in v prvih mesecih leta 1943 so na Štajerskem delovala le še mariborsko, revirsko, savinjsko in litijsko okrožje.

Od teh je bilo tudi mariborsko že marca 1943 razbito. Po Grčarjevem padcu je bil imenovan od tistega dela pokrajinskega komiteja, ki se je zadrževal pri štabu II. grupe odredov, za sekretarja mariborskega okrožja Boris Čizmek-

⁷⁸ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 3, dok. št. 43.

⁷⁹ Jesen 1942, dok. št. 110.

⁸⁰ Franc Filipič, Pohorski bataljon, str. 333.

⁸¹ Podatek Pavla Žaucerja.

⁸² Jesen 1942, dok. št. 121.

⁸³ Podatek o kooptaciji Vere Šlander v pokrajinski komite je vzet iz njenega življenjepisa v knjigi Med Mrzlico in Dobrovljami, str. 249. Po vsej verjetnosti pa se je sprememba izvršila v času partijske konference v Dešnu.

⁸⁴ Jesen 1942, dok. št. 209.

Bor, vendar te dolžnosti ni prevzel.⁸⁵ Tako je Grčarjevo delo nadaljevala Kovačeva do marca 1943; ko je bila aretirana.⁸⁶

Po aretaciji Kovačeva v Mariboru ni bilo več niti okrožnega komiteja niti okrožnega sekretarja KPS. Partijska organizacija se je začela postopoma obnavljati jeseni 1943, ko je bil oktobra obnovljen okrožni komite KPS z Dušanom Špinderjem na čelu.⁸⁷

Težak je bil položaj tudi v savinjskem in revirskem okrožju, kjer so bili ljudje zaradi izdaj nezaupljivi, kar je zelo otežkočalo delo terenskim delavcem.

Savinjsko okrožje je do junija 1943 vodil Albin Vipotnik, ko je bil kooptiran v pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo in ga je nasledila dotedanja članica okrožnega komiteja Julka Cilenšek, katera je opravljala to nalogo do začetka leta 1944. Leta 1943 so bile v okrožnem komiteju izvršene še druge spremembe. 5. februarja 1943 je namreč padel Marjan Rot-Kocjan, kmalu nato pa je bila v komite kooptirana Ela Letonja-Atena. Verjetno junija sta bila vključena še Janez Štrigl-Žuti in Viktor Turnšek-Cene,⁸⁸ Spomladi 1943 je po poročilu okrožnega sekretarja delovalo v savinjskem okrožju na terenu 14 članov in 1 kandidat KPS.⁸⁹

S formiranjem novega okrožnega komiteja junija 1943, je bilo savinjsko okrožje razdeljeno na rajone, v katerih so vodili delo predvsem komunisti. Za rajon Lurd je odgovarjala Cilenškova, za rajon Žalec Rudi Cilenšek, za rajon Kot Ivan Farčnik-Buč, za rajon Oljka Ela Letonja, za rajon Dreta Anton Zupan-Zvone, za rajon Grad Milko Brunet in za Raduho Jože Skok.⁹⁰

Po obsežnih aretacijah v revirjih je pokrajinski komite KPS poslal tja decembra 1942 Vilija Vreska-Urbana in Viktorja Kovača-Matevža, ki sta postala člana okrožnega komiteja KPS. Hkrati je bil Vresk rajonski sekretar za Trbovlje, Kovač za Zagorje, v hrastniškem rajonu pa je še dalje deloval Lojze Ribič, katerega je februarja 1943 nasledil Maks Jakopič-Jur. Takrat je bil Lojze Ribič imenovan za okrožnega sekretarja. Vsi trije rajonski sekretarji so ostali na

⁸⁵ France Filipič, Pohorski bataljon, str. 468.

⁸⁶ Kovačeva pravi (ustni vir), da ni bila imenovana za sekretarja mariborskega okrožja, saj so bile zveze s pokrajinskim komitejem v času Grčarjeve smrti že pretrgane. Res pa je, da je kot najožja Grčarjeva sodelavka poznala največ zvez in pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja in je po Grčarjevi smrti po lastnih močeh skušala nadaljevati njegovo delo in jo tako lahko smatramo za sekretarja mariborskega okrožja. Kovačeva tudi pravi, da je v času njenega delovanja bilo na mariborskem območju le nekaj posameznih, organizacijsko nepovezanih komunistov.

⁸⁷ Lojze Penič, Aktivisti OF mariborskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 446.

⁸⁸ Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami (v zborniku z istim naslovom), str. 124; Albin Vipotnik, ustni vir.

⁸⁹ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 6, dok. št. 121. V poročilu je tudi zelo nepopoln seznam članov KPS, ki so v času 1941—1943 padli ali bili zaprti in internirani. Pri Avgustu Lukancu (aretiran je bil 26. oktobra 1941 in je naslednji dan za posledicami mučenja umrl) je navedeno, da je bil član okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino. Vendar v spominskem gradivu ni zaslediti takega podatka. Tudi Albin Vipotnik (ustni vir) se ne spominja, da bi bil Lukanc član okrožnega komiteja.

⁹⁰ Franjo Fijavž, Aktivisti OF celjsko-savinjskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 49. Po podatkih Albina Vipotnika (ustni vir) Brunet in Skok nista bila člana Partije.

tem mestu do julija 1944 in tudi Lojze Ribič je vodil okrožni komite do septembra 1944, ko se je revirsko okrožje združilo z litijskim.⁹¹

Februarja 1943 so v hrastniškem rajonu delali trije terenski delavci-komunisti, poleg njih pa je bil še 1 član Partije in 1 kandidat.⁹² V aprilu je bilo v Hudi jami že več partijskih kandidatov, medtem ko je bil položaj v Trbovljah in Zagorju slabši, kajti tu sta morala Vresk in Kovač predvsem obnavljati organizacijo OF.⁹³

Drugačen pa je bil položaj v litijskem okrožju. Vili Vresk je sicer odšel v revirje, toda že novembra 1942 je prišel na Moravško po tragediji na Dobrovljah med drugim Mitja Ribičič-Ciril, ki je postal sekretar.⁹⁴ Dušan Kraigher je 10. januarja 1943 poročal centralnemu komiteju KPS, da tvorijo litijski okrožni komite KPS »Ciril (prej grupni tehnik), Lojzka, Metod in Jamski. Ciril je orgsek, ima hkrati nalogo skrbeti za tehniko in za vse tehnične in organizacijske zveze z Ljubljansko pokrajino, z Revirji, Pohorjem in Savinjsko dolino (kadar bo vzpostavljen stik) in za zvezo med člani OK samega (. . .). Ciril nima kakega specialnega svojega področja. Pomagal bo predvsem Metodu in Lojzki«. Dalje je iz poročila razvidno, da je Vera Šlander-Lojzka odgovarjala za desni breg Save, za levi breg Save, »ki je deloma ostal v Kamniškem okrožju« Lavoslav Eberl-Jamski, za Moravško dolino pa Jože Gričar-Metod.⁹⁵ Vendar Ribičič ni dolgo ostal na tej dolžnosti, saj je že v drugi polovici januarja 1943 prevzel dolžnost političnega komisarja Kamniško-savinjskega odreda. Funkcija mu je verjetno formalno prenehala na partijski konferenci v Dešnu.

Pozimi 1942—1943 je na kamniškem, moravškem in litijskem območju delovalo več članov štajerskega vojaškega in političnega vodstva, ki so nudili veliko pomoč tamkajšnjim aktivistom in dali med drugim pobudo za partijsko konferenco tega območja.

Konferenca je bila 20. in 21. februarja 1943 v Dešnu. Konference so se udeležili člani pokrajinskega komiteja KPS dr. Dušan Kraigher-Jug, Dušan Kveder-Tomaž in Peter Stante-Skala, komandant IV. operativne cone Franc Rozman-Stane, zastopnik poverjeništvu pokrajinskega komiteja SKOJ za Štajersko Vera Šlander, inštruktor pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko Viktor Stražišar-Silvester ter delegati kamniškega, litijskega, revirskega okrožja in partizanskih enot.

Dušan Kraigher je opredelil naloge konference, katera naj vzpodbudi organiziranje gibljivih partizanskih enot, na terenu pa partijskih, skojevskih in frontnih organizacij. Franc Rozman je orisal vojaški položaj doma in v svetu, Peter Stante zgodovinsko vlogo Partije in poudaril nujnost množičnega sprejemanja v Partijo in SKOJ v vojski in na terenu. Dušan Kveder je govoril o Osvobodilni fronti in o povezanosti le-te s partizanskimi enotami, Vera Šlander pa o delu med mladino in ženami.

Na konferenci so sprejeli sklepe o nenehnem prizadevanju za širjenje narodnoosvobodilnega gibanja na terenu predvsem s pridobivanjem novih so-

⁹¹ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 5, dok. št. 40; Revirji v boju za socializem, str. 129—131.

⁹² Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 5, dok. št. 156.

⁹³ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 6, dok. št. 1 in 72.

⁹⁴ Mitja Ribičič-Ciril, Moravska republika, Litijski zbornik NOB, I, str. 135—156.

⁹⁵ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 5, dok. št. 40.

delavcev OF, o povečanju številčne in udarne moči partizanskih enot, o organiziranju obveščevalne službe, o sprejemanju novih članov v KPS, o pomoči narodnoosvobodilnemu gibanju na Koroškem, ter o kadrovskih spremembah okrožnih komitejev KPS za kamniško, litijsko in revirsko okrožje. Sestavili so okrožni komite za kamniško okrožje s sekretarjem Viktorjem Stražišarjem, imenovali Lojzeta Ribiča za sekretarja revirskega okrožja ter Ignaca Strlekarja za sekretarja litijskega okrožja. Član litijskega okrožnega komiteja je bil še naprej Jože Gričar, na novo pa je bil imenovan Slavko Kokalj-Stane. Tako je od prejšnjega komiteja ostal samo še Jože Gričar. Lavoslava Eberla so po sklepu konference poslali na Koroško, Vera Šlander pa se je posvetila organiziranju SKOJ. Pomen konference je v tem, da je bila sposobna realno oceniti situacijo, ki ni bila lahka.⁹⁶

Po konferenci se je litijsko okrožje razvijalo v najboljše organizirano okrožje na Štajerskem, kar je bilo tudi posledica dejstva, da se je na tem območju dalj časa zadrževalo vojaško in politično vodstvo za Štajersko. Jeseni 1943 je tu delovalo okoli 20 političnih delavcev, ki so ustanavljali predvsem odbore množičnih organizacij, šibka pa je ostajala partijska organizacija, kar je bila med drugim posledica ozkosti pri sprejemanju najboljših aktivistov vanjo.⁹⁷

Po konferenci se je v litijskem okrožju postopoma izoblikovalo 5 rajonov: mesto Litija (I), Kresnice-Šmartno (II), Vače-Šentlambert (V), Moravče (IV) in Zasavje (III). Junija 1943 so ustanovili rajonski komite KPS v II. rajonu s sekretarjem Antonom Kimovcem. Sekretar rajonskega komiteja KPS Moravče, ki je bil ustanovljen septembra 1943, je bil kratek čas Stanislav Karo-Simo, nato pa ga je nasledil član okrožnega komiteja Renato Jerič-Ambrož. Oktobra istega leta so ustanovili komite v V. rajonu s sekretarjem Milanom Garantinijem. V ostalih dveh rajonih leta 1943 ni bilo rajonskih partijskih forumov.

Meja litijskega okrožja se je dokončno oblikovala šele leta 1943. Do tedaj pa je bila meja proti kamniškemu okrožju nejasna, kajti predvsem na Moravško so posegali aktivisti tako litijskega kot kamniškega okrožja. Meja je potekala južno od reke Save po nemško-italijanski demarkacijski črti, na zahodu po reki Savi, od Senožet na Tuštanj in Limbarsko goro, od tu pa na Vojni dol, Šentlambert, Renke. Okrožje je bilo ves čas v pristojnosti pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko, razen maja in junija 1944, ko je bilo v pristojnosti oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko.⁹⁸

Spomladi in poleti 1943 se je začel postopoma izboljševati položaj tudi v nekaterih drugih predelih Štajerske, kjer je narodnoosvobodilno gibanje dobivalo bolj organizirane oblike.

Tako se je spomladi 1943 izoblikovalo v trdno politično in organizacijsko enoto šaleško-mislinjsko območje. Od konca leta 1942 sta na mislinjskem območju občasno delovala Tone Ulrih-Kristl in Franc Zalaznik-Leon, aprila 1943

⁹⁶ ZA CK ZKS, fasc. 40, Zapis s sestanka udeležencev konference PK KPS za Štajersko, ki je bila 18. in 19. 2. 1943 v Dešnu; Ignac Strlekar-Jože, Konferenca partijskih aktivistov v Dešnu, Litijski zbornik, str. 159–164. Strlekar navaja, da je bila konferenca 18. in 19. februarja iz poročila štaba IV. operativne cone z dne 12. aprila 1943 pa je razvidno, da je bila 20. in 21. februarja.

⁹⁷ Miroslav Stiplovšek, Šlandrova brigada, Ljubljana, Maribor 1971, str. 124.

⁹⁸ Janez Petje-Jovan Aktivisti OF litijskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 102, 103, 293, 386, 776.

pa je na šaleški teren prišel Franc Polh-Iztok. Okrožje se prvič omenja januarja 1943 v poročilu Dušana Kraigherja.⁹⁹ Tone Ulrih v svojih spominih postavlja čas formiranja šaleško-mislinskega okrožja v mesec marec ali april 1943, medtem ko je bil okrožni komite KPS verjetno imenovan po prihodu Franca Polha v Šaleško dolino v prvi polovici aprila 1943. Dušan Kraigher je tedaj določil za partijskega sekretarja Toneta Ulriha, ki je delal v mislinjskem delu in je ostal na tem mestu do marca 1944, za člana komiteja pa Franca Polha, zadolženega za šaleško območje.¹⁰⁰

Okrožni komite KPS je bil ponovno vzpostavljen tudi na Kozjanskem. To je bilo po vsej verjetnosti junija 1943, ko je na Kozjansko prišel Peter Stante. Sekretar je postal Svetozar Čoporda-Miha, člani pa so bili Jože Preskar-Fekež, Marko Gerjevič-Tine in Ivan Agrež-Brko. Kmalu po formiranju komiteja je postal njegov član še Nande Perko. Sestava komiteja se do decembra 1943 ni več spremenila.¹⁰¹

Junija 1943 je bilo obnovljeno tudi ljutomersko okrožje. Tu je od novembra 1942 deloval poverjenik izvršnega odbora OF Ivan Nemeč-Vojko in narodno-osvobodilno gibanje je doživelo nov polet. Junija je bil ustanovljen okrožni odbor OF, kajti Ivan Nemeč je bil sprva zadolžen le za obnavljanje organizacij OF. Ko je prišel v ljutomersko okrožje Tone Žnidarič (to je bilo verjetno junija 1943), je ta zadolžil Ivana Nemca tudi za ustanavljanje partijskih organizacij, s čimer se prične novo razdobje v razvoju Partije na tem področju. Okrožni komite KPS je bil ustanovljen 3. novembra 1943 s sekretarjem Slavkom Ivanjšičem-Borisom.¹⁰²

Razmere so se postopoma izboljševale tudi na celjskem območju, vendar se tu postavlja vprašanje kontinuitete okrožja vsaj od padca Grčarja do oktobra 1943, ko sta prišla na ta teren Milica Gabrovec-Lenka in Leon Cibic-Tomaž. Znano je namreč, da je Julka Cilenšek od konca leta 1942 začela vzpostavljati veze s posamezniki v Celju in njegovi okolici. Nerazčiščena pa ostaja dilema ali ni morda prišlo v tem času do priključitve celjskega okrožja k savinjskemu ali pa je Cilenškova kot član okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino samo odgovarjala za vzpostavitev organizacij na tem območju.¹⁰³

Na ptujsko območje, kjer je vladalo zatišje od avgusta 1942 dalje, saj je bivši član okrožnega komiteja KPS Franc Osojnik, ko je bil decembra 1942 poslan iz Pohorskega bataljona ponovno na ta teren, takoj padel zaradi izdajstva, sta prišla junija 1943 Cvetka Praprotnik in Tone Žnidarič. Žnidariča so sicer kmalu

⁹⁹ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 5, dok. št. 58.

¹⁰⁰ Milan Zevart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, str. 359—367; Franc Zalaznik-Leon, Dolga in težka pot, Maribor 1963, str. 129—175.

¹⁰¹ Tone Ferenc, Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, Krško skozi čas, str. 482.

¹⁰² Drago Novak, Prlekija v NOB, str. 121—129, 136, 137; MNOM, Ivan Nemeč, Spomini; Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 4, dok. št. 58.

¹⁰³ Cilenškova sama zatrjuje, da je bila ona sekretar okrožnega komiteja KPS Celje od okupacije do jeseni 1943. Da to za leti 1941 in 1942 ne drži, je že dokazal Franjo Fijavž (Delo KP in OF na območju OK KPS Celje). Za čas od konca leta 1942 pa pravi Albin Vipotnik (ustni vir), da je Cilenškova dejansko delala tudi na celjskem območju in opravljala določene naloge preko zvez, ki jih je imela, ne moremo je pa smatrati za sekretarko.

poklicali v Ljubljansko pokrajino, Cvetka Praprotnik pa je bila imenovana za okrožno sekretarko KPS. Do ustanovitve okrožnega komiteja KPS je prišlo šele junija 1944.¹⁰⁴

Konec maja ali v začetku junija 1943 sta se po dolgem iskanju končno sestala oba dela pokrajinskega partijskega vodstva.¹⁰⁵ V tem času je Štajersko že zapustil član pokrajinskega komiteja Dušan Kveder, ki je bil poklican v Ljubljansko pokrajino. 15. junija pa je doletela partijsko vodstvo na Štajerskem težka izguba. Zaradi nenadnega napada nemške policije na Dobrovlje, kjer se je takrat zadrževalo vojaško in politično vodstvo, sta padla dr. Dušan Kraigher in Vera Šlander.¹⁰⁶

Junija je prišel na Štajersko član centralnega komiteja KPS Viktor Stopar. Z njim je prišla tudi Mica Šlander. Stopar je na novo oblikoval pokrajinski komite KPS s sekretarjem Petrom Stantetom, člani pa so postali Pavle Žaucer, Albin Vipotnik, Sergej Kraigher ter Mica Šlander.¹⁰⁷ Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo v tej sestavi je potrdil centralni komite KPS v pismu z dne 15. julija 1943.¹⁰⁸ Sprememba je nastopila le glede Sergeja Kraigherja, katerega je centralni komite KPS poklical v Ljubljansko pokrajino. V pismu je bilo tudi rečeno, da ostane Stopar do nadaljnjega na Štajerskem kot inštruktor centralnega komiteja KPS, pokrajinskemu vodstvu pa je centralni komite KPS naročil, da je potrebno razširjati organizacijo OF in pritegovati najboljše aktiviste v Partijo.

Kakšno je bilo stanje v posameznih okrožjih junija 1943, nam delno razkriva poročilo Sergeja Kraigherja iz 18. junija 1943. Po tem poročilu je bilo v savinjskem okrožju 7 članov in 2 kandidata KPS. Sekretar okrožja je bil Albin Vipotnik, članici okrožnega komiteja pa Julka Cilenšek in Ela Letonja. Odborov OF še ni bilo. V revirskem okrožju je bilo 6 članov in 2 kandidata KPS, odborov OF še tudi ni bilo. V Šaleški dolini so bili 3 člani KPS in 1 kandidat, v Velenju pa odbor Delavske enotnosti. V kozjanskem okrožju so bili 3 člani in 1 kandidat. Okrožni komite sta sestavljala Svetozar Čoporda in Jože Preskar. Na celjskem območju sta bila dva člana in dva kandidata. Z Mariborom in Ptujem pokrajinski komite ni imel zvez. Predvidel pa je, da odide v Ptuj bivša kurirka pokrajinskega komiteja Cvetka Praprotnik. Delo na Kozjanskem in ptujski okolici naj bi po tem načrtu usmerjal Tone Žnidarič, vendar je le-ta že naslednji mesec moral Štajersko zapustiti.¹⁰⁹

Iz povedanega sledi, da je bila na Štajerskem do kapitulacije Italije obnovljena večina okrožij z izjemo mariborskega in celjskega, ki sta bili obnovljeni oktobra 1943. Kako težke razmere so bile na Štajerskem, ki so se med drugim

¹⁰⁴ Vida Rojic, Aktivisti OF nekdanjega okraja Ptuj, Domicili v slovenskih občinah, str. 563.

¹⁰⁵ Aprila 1943 je Sergej Kraigher odšel na Hrvaško, od koder je vzpostavil stik s partizani in aktivisti na Kozjanskem, preko njih pa s pokrajinskim komitejem KPS na Moravškem.

¹⁰⁶ Rado Zakonjšek, Velika preizkušnja, str. 357—360.

¹⁰⁷ Viktor Stopar, ustni vir.

¹⁰⁸ ZA CK ZKS, dok. št. 1295.

¹⁰⁹ ZA CK ZKS, dok. št. 1293. Poročilo je bilo očitno napisano pred organiziranjem novega pokrajinskega komiteja in pred kadrovske spremembami v savinjskem in kozjanskem okrožju.

odražale tudi v organizacijskem stanju Partije, SKOJ, množičnih organizacij ter obstoju oziroma neorganiziranosti teritorialno političnih enot (predvsem okrožij), priča dejstvo, da sta nepretrgoma delovali od aprila 1941 do septembra 1943 le revirsko in savinjsko okrožje, od tistih, ki so bila ustanovljena kasneje, pa litijsko.

V obstoječih okrožjih pred kapitulacijo Italije niso povsod delovali okrožni komiteji KPS. Ti so delovali v litijskem, revirskem, savinjskem, šaleško-mislinskem in kozjanskem okrožju, v ptujskem je bil le sekretar, v ljutomerskem pa je bil Ivan Nemeč odgovoren tudi za partijsko organizacijo, ni pa jasno, če je bil formalno sekretar.

Partijska organizacija je bila na terenu številčno izredno šibka in se je to stanje bistveno popravilo šele leta 1944.

Vida Deželak:

LE DÉVELOPPEMENT DU PARTI COMMUNISTE SLOVÈNE EN STYRIE DANS
LA PÉRIODE 1941—1943 DANS LA PERSPECTIVE DE SON ORGANISATION

Resumé

La Styrie avait au début de la deuxième guerre mondiale parti communiste avec les membres les nombreux de toutes les provinces slovènes et c'était le seule province avec la direction provinciale du parti. Les membres du parti étaient les plus nombreux dans les centres industriels (Maribor, Celje, les Mines de Zasavje, la Vallée de Savinja, la Vallée de Salek) tandis qu'à la campagne, surtout à Slovenske gorice, Prlekija et à Kozjansko, on ressentait les conséquences de l'activité défectueuses pendant les dernières années d'avant la guerre. Du point de vue de l'organisation, la province était divisée en circonscriptions de Maribor, Ptuj, Celje, Brežice et Trbovlje dont certaines étaient divisées en rayons. Il y eut de grands changements dans l'évolution ultérieure des unités territoriales et politiques en Styrie. En 1941 déjà, on fonda et on créa trois circonscriptions: celle de la vallée de Savinja, de la vallée de Šalek et de Ljutomer.

Le nombre de membres du parti qui était de 530 environ avant la guerre et qui étaient réunis en plus de 80 cellules commença à diminuer à partir de l'occupation — quelques communistes furent prisonniers de guerre, certains se sont retirés en Styrie, dans le province de Ljubljana, en Croatie ou en Autriche ou bien ils furent emprisonnés. C'était surtout après l'attaque sur l'Union Soviétique de la part de l'Allemagne et lorsque l'occupant se mit à faire des arrestations en masse que le parti fut confronté à une expérience très difficile. Les méthodes de travail devaient être adaptées aux nouvelles conditions, le parti devait se méfier du vaste appareil de l'occupant, des traîtres et des particuliers dans ses propres rangs, de ceux qui avaient été arrêtés et n'avaient pas résisté aux méthodes de tortures de l'occupant, tandis que certains prirent le chemin des traîtres en pleine conscience.

Après l'invasion de la Gestapo, le parti subit déjà jusqu'à la fin de 1941 des coups fatals — plusieurs comités provinciaux tombèrent l'un après l'autre, quelques rayons cessèrent d'exister, le nombre de membres fut réduit à 90.

La nouvelle direction provinciale que le Comité central du Parti Communiste de la Slovénie instaura en décembre 1941, réussit avec de grands efforts à animer la lutte de la libération nationale dans la première moitié de 1942 et à renouveler

les anciennes circonscriptions ou bien d'en créer de nouvelles (la nouvelle circonscription de Rogška Slatina, Litija, et Kozjansko). Il est vrai que le nombre de membres du parti n'augmenta pas considérablement mais la direction du parti réussit de lier le parti au moins au niveau des circonscriptions.

En été 1942, l'occupant recommença à combattre le mouvement de la libération nationale et à la fois le parti par une terreur en masse. Fatalement, la majeure partie du réseau des organisations du front de libération fut détruite ce qui réduisit pour une période de temps assez longue la possibilité de l'expansion de l'organisation du parti. De graves pertes dans le champ militaire suivirent.

En 1943, les circonscriptions étaient peu à peu reconstruites (à partir de 1941 ne fonctionnaient d'une manière continue que les circonscriptions des Mines de Zasavje et de la vallée de Savinja) mais le parti restait pauvre en membres et ce ne fut qu'en 1944 que la situation méliora.